

יהי ביתך בית ועד לחכמים

«Ἐστω ὁ οἶκος σου οἶκος συναντήσεως τῶν σοφῶν», (ᾠβώτ, 1:4)

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΦΥΛΛΟ:

- Σύντομη περιγραφή και περίληψη από τις εργασίες της Συνόδου του **Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συνεδρίου**, που έγινε τον περασμένο μήνα στην Αθήνα.

- Κάποια μεμονωμένα αντισημιτικά κρούσματα, που σημειώθηκαν στο **Βόλο**, έδωσαν την ευκαιρία σε μία σημαντική αλληλογραφία με τον Σεβασμιώτατο **Μητροπολίτη κ.κ. Χριστόδουλο**.

Στην αλληλογραφία αυτή θίγονται, μεταξύ άλλων, και διάφορα θέματα που δηλητηριάζουν, χωρίς πραγματικούς λόγους, τις σχέσεις μεταξύ Έλληνικού Εβραϊσμού και κάποιων Ίεραρχών της Ελληνικής Ορθόδοξου Εκκλησίας.

- Τη θέση της **Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας**, στην περίοδο 1797 - 1799, εξετάζει η μελέτη του κ. **Γ. Ζούμπου**, τεκμηριωμένη με νέα στοιχεία.

- Την ύπαρξη και τα χαρακτηριστικά του Θεού, σύμφωνα με άπανθίσματα από το **Ταλμούδ**, παρουσιάζει το άρθρο του Α. Cohen.

- Το διήγημα «Έξαγνισμός» της κ. **Άλ. Μαντζουλίνου**, δίνει ένα χαρακτηριστικό κι ανθρώπινο στιγμιότυπο από την περίοδο της Κατοχής.

- Μετά από 43 χρόνια, Έβραιοι από τα Ίωάννινα επισκέφθηκαν την **Ανδρίτσαινα**, στην οποία είχαν φυγαδευθεί κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Μνήμες και αισθήματα εκφράζονται κατά τρόπο απλό, αλλά βαθύτατα συγκινητικό στις γραμμές του κ. Ι. Μπέσσο.

- Συμπληρωματικά στοιχεία για τους **Ισραηλίτες υπαλλήλους της Κρατικής Έταιρείας Τροχιοδρόμων και Ηλεκτροφωτισμού Θεσσαλονίκης** παρέχει ο κ. Ι. Σαλαπασίδης.

- Ένα χρονικό από την **άπελευθέρωση της Αθήνας από τους Ναζί**, το 1944, αναφέρεται και σε κάποιον Έβραίο, σύμφωνα με την περιγραφή της κ. Κ. Δασκαλάκη.

- Αναμνήσεις από τη **Γιορτή της Σκηνοπηγίας** στην παλιά Θεσσαλονίκη περιλαμβάνει το περιγραφικό άρθρο της κ. Ίφ. Διδασκάλου.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Από τις εργασίες της συνελεύσεως στην Αθήνα ετήσιας Συνόδου του Ευρωπαϊκού Εβραϊκού Συμβουλίου.

ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

‘Η ετήσια Σύνοδος του Εὐρωπαϊκοῦ ‘Εβραϊκοῦ Συμβουλίου

Στὴν Ἀθήνα 5-7 Σεπτεμβρίου 1987

Παρουσία περισσότερων από 80 συνέδρους, πού αντιπροσώπευαν τίς ‘Εβραϊκές Κοινότητες στὴν Ἀνατολική καί Δυτική Εὐρώπη (μέ ἐξαίρεση ἐκείνης τῆς ΕΣΣΔ), συνήλθε **στὴν Ἀθήνα (στό Ζάππειο Μέγαρο), ἀπό 5-7 Σεπτεμβρίου 1987**, ἡ ετήσια Σύνοδος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ‘Εβραϊκοῦ Συνεδρίου. Ἡ Σύνοδος ἐγίνε γιά πρώτη φορά στὴν Ἑλλάδα.

‘Η ἐναρκτῆρια συνεδρίαση

Τό Σάββατο 5 Σεπτεμβρίου καί ὥρα 9 μ.μ., παρουσία προσκεκλημένων καί τοῦ Τύπου, ἐγίνε ἡ ἐναρκτῆρια συνεδρίαση.

Στὴν ἀρχή, μίλησε ὁ **πρόεδρος τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου Ἑλλάδος κ. Ἰωσ. Λόβιγγερ**, ὁ ὁποῖος, μεταξύ ἄλλων, εἶπε:

«Μέ ιδιαίτερη χαρά σᾶς ὑποδέχομαι ἐκ μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ.

Στὴ χώρα πού βρίσκεσθε, ἀνθισε ἀπό τὰ προχριστιανικά χρόνια μιά ἀπό τίς ἀρχαιότερες ἐβραϊκές κοινότητες τῆς ὑψηλίου. Σέ μιά ἐποχή πού στὴν εὐρωπαϊκή ἡπειρο οἱ λαοὶ βρίσκονταν στό σκοτάδι καί μερικοὶ ἀπ’ αὐτούς ζοῦσαν ὡς βάρβαροι, στὸν προαιώνιο ἐλληνικό χώρο ἐνώθηκε τό ἀρχαῖο ἐλληνικό πνεῦμα μέ τόν πολιτισμό τοῦ Μονοθεϊσμοῦ, πού πρῶτο, κατὰ θεία βούληση, δίδαξε

τό Ἰσραήλ. Ἡ διδασκαλία αὐτή ὑπῆρξε ἡ ἀπαρχή ἐνός νέου πολιτισμοῦ, πού μέσω τῆς Ἑλλάδος διαδόθηκε σ’ ὁλόκληρη τὴν εὐρωπαϊκή ἡπειρο. Ὁ Ἰουδαϊσμός ἔδωσε στὸν κόσμο τό πνεῦμα καί ὁ Ἑλληνισμός τόν λόγο.

Ἐνα ἄλλο κοινό σημεῖο μεταξύ Ἑλλάδος καί Ἰσραήλ εἶναι ὅτι οἱ λαοὶ αὐτῶν τῶν δύο ἀρχαίων μεσογειακῶν χωρῶν δέν ἀνήκουμε σέ καμιά ἀπό τίς γειτονικές ἢ τίς μακρινές φυλές. Εἴμαστε μόνοι, ἀπελπιστικά μόνοι, στοὺς γεωγραφικούς χώρους πού ζοῦμε.

Στό χώρο αὐτό, λοιπόν, στὸν ὁποῖο ἀπό χιλιετηρίδες ζεῖ συνέχεια ὁ ἐλληνικός λαός, οἱ Ἑβραῖοι βρήκαμε πάντα καταφυγή. Μέλη αὐτοῦ τοῦ λαοῦ κι ἐμεῖς, βοηθήσαμε μέ τό πνεῦμα καί τὴ δουλειά μας στό νά δημιουργηθοῦν τὰ ἀστικά κέντρα τῆς νεώτερης Ἑλλάδος, μέ κορυφαία τὴ συμπτρεύουσα Θεσσαλονίκη,

ἡ ὁποία σέ παλαιότερες ἐποχές ἔφερε τὴ χαρακτηριστικὴ ἐπωνυμία «Μάδρε ντ’ Ἰσραέλ».

Στόν χαιρετισμό του, ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, ὁ (τότε) **ὑπουργός τῆς Δικαιοσύνης κ. Ἑλ. Βερυβάκης**, ἀναφέρθηκε στοὺς «παραδοσιακοὺς δεσμοὺς φιλίας τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος καί τοῦ Ἰσραήλ» καί τόν «σεβασμό ἀπέναντι στίς θυσίες τῶν Ἑβραίων στὸν Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο».

Στὴν ἐναρκτῆρια ὁμιλία του, ὁ **πρόεδρος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου κ. Th. Klein** ἀνέφερε ὅτι ἡ ετήσια Σύνοδος τοῦ Συνεδρίου ἀποτελεῖ φόρο τιμῆς γιά τὸν ἐλληνικό Ἑβραϊσμό, «ὁ ὁποῖος πολὺ ὑπέφερε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς καί ὁ ὁποῖος συμμετέχει στὴν εἰρηνική μάχη τοῦ Συνεδρίου γιά τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καί γιά τὴν ὑπαρξὴ πνευματικῶν καί διπλωματικῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δημοκρατικῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου...».

Μέ πολλές ἀναφορές καί συσχετισμούς μεταξύ ἐλληνικῶν καί ἐβραϊκῶν κειμένων, ὁ κ. Klein ἐξήγησε τοὺς σύγχρονους καί μελλοντικούς καθοριστικούς στόχους καί προσπάθειες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου.

Ἡ ἐτήσια Σύνοδος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ

Θέματα πού συζητήθηκαν στὴ διάρκεια τοῦ Συνεδρίου

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Συνεδρίου ἐγίναν εἰσηγήσεις πάνω σὲ ἐπίκαιρα θέματα τοῦ ἔτους:

1) **Σχέσεις μὲ τὸ Βατικανό** (Εἰσηγητὴς καθ. κ. Tullia Zevi, πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰταλίας).

2) **Τὸ μοναστήρι τῶν Καρμελιτῶν στὸ Ἄουσβιτς** (Εἰσηγητὴς κ. Markus Pardes, πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Βελγίου).

3) **Ἡ δίκη τοῦ Μπάρμπι** (Εἰσηγητὴς κ. Serge Klarsfeld, δικηγόρος).

4) **Ἑβραϊκές Κοινότητες ὑπὸ ἀπειλὴ** (Εἰσηγητὴς κ. Roger Pinto, πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως γιὰ τὴ Σωτηρία τῶν Ἑβραίων τῆς Συρίας).

5) **Ἡ ὑπόθεση Βαλντχάιμ** (Εἰσηγητὴς κ. Paul Gross, πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Αὐστρίας).

6) **Τὰ εὐρωπαϊκὰ προβλήματα** (Εἰσηγητὴς κ. Dany Lack, νομικός σύμβουλος τοῦ Παγκόσμιου Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου).

7) **Υπάρχει ἐποχὴ Γκορμπάτσοφ;** (Εἰσηγητὴς καθ. κ. Lukasa Hirszowicz, ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ «Soviet Jewish Affairs»).

8) **Πορεία εἰρήνης στὴ Μέση Ἀνατολή** (Εἰσηγητὴς κ. Lionel Kopelowitz, πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἀγγλίας).

9) **Ἀντισημιτισμός καὶ τρομοκρατία** (Εἰσηγητὴς κ.κ. Hayim Pinner, γεν. γραμματέας τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἀγγλίας καὶ Michael May, ἀναπληρ. διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Ἑβραϊκῶν Ὑποθέσεων).

10) **Οἱ Εὐρωπαϊκές Ὄργανώσεις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου** (εἰσηγητὴς κ. Dany Lack).

11) **Σχέσεις μεταξύ Εὐρώπης καὶ Ἰσραὴλ** (εἰσηγητὴς κ. Shlomo Gazit, γεν. διευθυντὴς τοῦ Ἑβραϊκοῦ Πρακτορείου).

Ἐπίσης, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συνόδου, ἐγίνε ἀπολογισμός τῶν δραστηριοτήτων, προγραμματισμός, ψηφιστὴς τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ συζητήθηκαν διάφορα διαδικαστικά, διοικητικὰ θέματα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου, πού παρουσίασαν οἱ πρόεδροι καὶ γεν. γραμματέας

κ.κ. Theo Klein καὶ Serge Cwajgenbaum. Ἐπίσης, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τελευταίας συνεδριάσεως — ὑπὸ τὴν προεδρεία τοῦ κ. Stephen Roth, διευθυντοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἑβραϊκῶν Ὑποθέσεων — ἐκδόθηκαν διάφορα ψηφίσματα.

Τὸ Συμπόσιο γιὰ τίς πολιτιστικές ἀνταλλαγές τῶν Μεσογειακῶν χωρῶν

Ἰδιαίτερη ἐπιτυχία σημείωσε τὸ Συμπόσιο, μὲ θέμα: «**Πολιτιστικές ἀνταλλαγές τῶν Μεσογειακῶν χωρῶν**», ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ κ. Κ. Ἀλαβάνου, γεν. γραμματέα τοῦ ὑπουργείου Πολιτισμοῦ (πού ἀναπλήρωσε τὴν ὑπουργὸ κ. Μ. Μερκούρη, πού ἦταν ἀσθενής). Στὸ Συμπόσιο παρέστησαν προσκεκλημένοι, προσωπικότητες τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, καθηγητὲς Ἀνωτάτων Σχολῶν κ.ἄ.

Εἰσηγήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος ἔκαναν οἱ κ.κ.:

• **Μιγκουέλ Α. Μαρτίνεζ**, Ἰσπανός κοινοβουλευτικός ἐκπρόσωπος στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης.

• **Ἀντέλ Σάμπετ**, ἐκδότης ἀπὸ τὸ Κάιρο, πρῶν ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ «Αἰγυπτιακὴ Οἰκονομικὴ καὶ Πολιτικὴ Ἐπιθεώρηση».

• **Α.Β. Γεωσούα**, Ἰσραηλινός συγγραφέας.

• **Ἀντίλ Τζαζούλι**, Μαροκινός Κοινωνιολόγος.

• **Καθηγητὴς Ἀλμπέρτ Μεμμί**, Γάλλος συγγραφέας.

Ὅλοι οἱ εἰσηγητὲς ἐπεσήμαναν τὴ σημασία τοῦ Μεσογειακοῦ χώρου γιὰ τὴν πολιτιστικὴ παράδοση τῆς ἀνθρωπότητας. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ χωρὸ ξεπήδησαν τρεῖς σημαντικὲς θρησκευτικὲς παραδόσεις: Ἰουδαϊσμός, Χριστιανισμός, Ἰσλάμ, καθὼς καὶ ἡ Ἑλληνο-Ρωμαϊκὴ πολιτιστικὴ παράδοση.

Οἱ εἰσηγητὲς ἐπεσήμαναν ἐπίσης, ὅτι παρατηροῦνται ἐντονες ἀλληλεπιδράσεις καὶ προσμίξεις ἰδεῶν μεταξύ αὐτῶν τῶν πολιτιστικῶν ρευμάτων. Σήμερα, δυστυχῶς, ἡ Μεσόγειος ἀντὶ νὰ ἐνώνει, ἀποτελεῖ χωρὸ πού διαιρεῖ καὶ διαφοροποιεῖ τοὺς λαούς, ἐξαιτίας ἐντόνων διαμαχῶν. Γι' αὐτὸ ἡ Μεσόγειος πρέπει νὰ ἐπα-

Ἀπὸ τίς ἐργασίες τῆς Συνόδου. Διακρίνεται ὁ τότε

νεύρει τὸν πρότερο χαρακτήρα τῆς, ὡς χώρος συναντήσεως, ἀλληλογνωριμίας καὶ ἀλληλοκατανοήσεως μεταξύ ὅλων τῶν λαῶν καὶ ὅλων τῶν πολιτιστικῶν παραδόσεων.

Ὁ Ἐπιτροπὸς τῆς ΕΟΚ κ. Cl. Cheysson κατὰ τὴν ὁμιλία του.

Ἡ ὁμιλία τοῦ Ἐπιτρόπου τῆς ΕΟΚ κ. Cl. Cheysson

Ὡς ἐπίσημος προσκεκλημένος τοῦ Ε.Ε.Σ. μίλησε τὴ Δευτέρα 7 Σεπτεμβρίου, σὲ γεῦμα στὸ ξενοδοχεῖο «Μεγάλῃ Βρετανία», ὁ Ἐπίτροπος τῆς ΕΟΚ πρῶν ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας κ. Claude Cheysson. Τὸ θέμα τοῦ κ. Cheysson ἦταν σχετικὸ μὲ τὴ **Συμφωνία Σύνδεσης Ἰσραὴλ - ΕΟΚ**.

Στὸ γεῦμα παρέστη ἐπίσης ὁ ὑπουργός - ἀναπληρωτὴς Ἐξωτερικῶν κ. Θ. Πάγκαλος, διπλωμάτες, ἐκπρόσωποι τοῦ Τύπου κ.ἄ.

Υπουργός Δικαιοσύνης κ. Έλευθ. Βερυβάκης.

Έβραϊκού Συμβουλίου στην Αθήνα

Ο Υπουργός - αναπληρωτής Έξωτερικών κ. Θ. Πάγκαλος ἀπευθύνει χαιρετισμό στο γεύμα προς τιμήν του κ. Cheysson.

Τό Συνέδριο, στό τέλος τών έργασιών του, εξέδωσε τήν παρακάτω διακήρυξη:

Τό Εὐρωπαϊκό Έβραϊκό Συνέδριο, μέ τή συμμετοχή ἡγετῶν Έβραϊκῶν Κοινοτήτων ἀπό 19 χώρες τῆς Ἀνατολικῆς καί τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, πραγματοποίησε τήν ἐτήσια γενική Σύνοδό του στήν Ἀθήνα, ἀπό 5 - 7 Σεπτεμβρίου 1987.

Έχοντας ἐπίγνωση τῆς ἱστορικῆς σημασίας τῆς συνάθροισης, πού γιά πρώτη φορά ἔλαβε χώρα στήν Ἑλλάδα, μιά χώρα μέ τήν ὁποία ἡ Έβραϊκή Κοινότητα ἔχει μακράινους ἱστορικούς δεσμούς, ἡ Σύνοδος ἐκφράζει τή βásiμη ἐλπίδα ὅτι ἡ Ἑλλάδα, ἡ μόνη χώρα τῆς ΕΟΚ πού δέν ἔχει ἀποκαταστήσει ἀκόμη πλήρεις διπλωματικές σχέσεις μέ τό κράτος τοῦ Ἰσραήλ, θά ἐπιλύσει σύντομα αὐτό τό θέμα, λαμβάνοντας ἰδιαίτερα ὑπόψη τή Συμφωνία Σύνδεσης Ἰσραήλ - ΕΟΚ.

Ἡ Σύνοδος προσβλέπει στήν προαγωγή, μέ ὅλα τά κατάλληλα μέσα, τῆς εἰρηνευτικῆς διαδικασίας στή Μέση Ἀνατολή, πού θά ὀδηγήσει σέ ἀπευθείας διαπραγματεύσεις ἀνάμεσα στό Ἰσραήλ καί τούς γείτονές του.

Ἡ Σύνοδος χαιρετίζει τή βελτίωση στίς σχέσεις Ἀνατολῆς - Δύσης, πού ἐλπίζεται ὅτι θά ἐπεκταθοῦν σέ ἀποτελεσματικές συμφωνίες γιά τόν ἀφοπλισμό. Ἡ πρόσφατη βελτίωση στή συνεργασία μεταξύ ΚΟΜΕΚΟΝ καί ΕΟΚ ἀποτελεῖ σημαντικό σημεῖο αὐτοῦ τοῦ νέου κλίματος καί μιά ἐξέλιξη ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος γιά τό Εὐρωπαϊκό Έβραϊκό Συνέδριο.

Οἱ πρόσφατες ἀλλαγές στήν ΕΣΣΔ ἐπηρέασαν ἐπίσης τή θέση τῶν Έβραίων στή Σοβιετική Ένωση. Τό Εὐρωπαϊκό Έβραϊκό Συνέδριο ἀναγνωρίζει ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπό τούς Έβραίους φυλακισμένους συνειδήσεως ἀ-

πελευθερώθηκαν καί ὅτι τό ποσοστό τῶν μεταναστῶν αὐξήθηκε ἐλαφρῶς. Σημειώνεται, ὅμως, ὅτι σέ δεκάδες χιλιάδες Σοβιετικούς Έβραίους ἀμφισβητεῖται ἡ ἐπιθυμία τους νά ἐγκατασταθοῦν στήν πατρογονική τους πατρίδα, τό Ἰσραήλ. Τό Εὐρωπαϊκό Έβραϊκό Συνέδριο ζητᾷ, ὅπως τό θεμελιώδες αὐτό ἀνθρώπινο δικαίωμα, καθῶς καί τό δικαίωμα νά διατηρήσουν καί καλλιεργήσουν τή θρησκεία καί τόν πολιτισμό τους, ἀναγνωρισθεῖ σέ ὅλα τά μέλη τῆς Έβραϊκῆς Κοινότητας στήν ΕΣΣΔ καί ἐκφράζει τήν πεποίθηση ὅτι αὐτό θά συνεισφέρει σημαντικά στή βελτίωση τῶν σχέσεων Ἀνατολῆς - Δύσης.

Ἡ Σύνοδος ἐκφράζει τό ἀδιάλειπτο ἐνδιαφέρον της ὑπέρ τοῦ Συριακοῦ Έβραϊσμοῦ πού ὑποφέρει.

Ἡ Σύνοδος εξέτασε τήν κατάσταση τῶν διαθρησκευτικῶν σχέσεων. Ἐκφράζει ἀνησυχία διότι ἡ γενική πρόοδος στίς Ἰουδαί - Καθολικές σχέσεις ἐπηρεάσθηκε ἀρνητικά ἀπό γεγονότα πού ἀγνόησαν τίς ἐβραϊκές εὐαισθησίες καί ἐνδιαφέροντα. Ἡ συνεχιζόμενη ἀδυναμία τῆς Ἀγίας Ἐδρας νά συνάψει διπλωματικές σχέσεις μέ τό κράτος τοῦ Ἰσραήλ ἀποτελεῖ ἐπίσης ἐνοχλητικό παράγοντα. Ἡ Σύνοδος πιστεύει ὅτι τό προτεινόμενο ἐπίσημο Καθολικό ἔγγραφο, πού ἀποβλέπει στή θεώρηση τῆς Σοῦ καί τοῦ ἀντισιμιτισμοῦ κάτω ἀπό ὀρθές θρησκευτικές καί ἱστορικές διαστάσεις, θά ἀποτελέσει ἕνα σημαντικό, θετικό βῆμα στήν ἐξέλιξη τοῦ διαλόγου μεταξύ Καθολικῶν καί Ἰουδαίων.

Οἱ Έβραϊκές Κοινότητες τῆς Εὐρώπης ἐπαναβεβαιώνουν τήν ἀφοσίωσή τους στήν προαγωγή τῶν διαθρησκευτικῶν σχέσεων, ὄχι μόνο στά πλαίσια τῶν χωρῶν τους, ἀλλά καί σέ διεθνές ἐπίπεδο.

Ἡ Σύνοδος σημειώνει μέ ἱκανοποίηση ὅτι ὁ ἀριθμός τῶν ἀντισιμιτικῶν κρουσμάτων στήν Εὐρώπη μειώθηκε κατά τό παρελθόν ἔτος. Συνιστά, ὅμως, στίς Έβραϊκές

Ἡ ἐτήσια Σύνοδος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συμβουλίου στήν Ἀθήνα

Ἀπό τή δεξίωση στό Δημαρχεῖο Ἀθηνῶν. Διακρίνονται (ἀπό ἀριστερά πρὸς τὰ δεξιὰ): ὁ πρόεδρος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου κ. Theo Klein, ὁ δήμαρχος κ. Μ. Ἐβερτ, ὁ ἀντιδήμαρχος κ. Ζ. Χατζηφωτίου καί ὁ πρόεδρος τοῦ ΚΙΣ κ. Ἰωσήφ Λόβινγκερ.

Κοινότητες νά παραμείνουν σέ ἐγρήγορη ἀπάναντι στοὺς κινδύνους πού δημιουργοῦνται ἀπὸ παρόμοια κρούσματα, καθὼς καί ἀπὸ τή συνεχιζόμενη κυκλοφορία μιᾶς λογοτεχνίας μίσους καί τίς δραστηριότητες τῶν νεο - ναζιστικῶν καί ρατσιστικῶν κομμάτων καί ὁργανώ-

σεων. Ἡ Σύνοδος ἐπαναβεβαιώνει τή θέση τῶν Ἑβραϊκῶν Κοινοτήτων τῆς Εὐρώπης ὅτι, ὁ ρατσισμός, οἱ διακρίσεις καί ἡ καταπάτηση ὁποιουδήποτε ἀνθρώπινου δικαιώματος, ἀποτελοῦν ἀδιαίρετα φαινόμενα. Ἡ Σύνοδος καλεῖ, ὡς ἐκ τούτου, τίς Ἑβραϊκές ὁργανώσεις σ' ὅλες τίς χώρες τοῦ κόσμου νά συνεργασθοῦν μέ ἄλλες ὁργανώσεις στὸν ἀγῶνα ἐναντίον κάθε μορφῆς ρατσισμού καί μισαλοδοξίας.

Ἡ εὐαίσθητη κατάσταση πού πρόσφατα ἀναπτύχθηκε στήν Αὐστρία ἐπιβεβαιώνει τή σημασία τῆς στενῆς συνεργασίας μεταξύ τοῦ Παγκοσμίου Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου καί τοῦ μέλους τους, τῆς Αὐστριακῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητας.

Ἡ Σύνοδος ἐπαναβεβαιώνει τὴν καθιερωθεῖσα ἀρχὴ ὑπὸ τοῦ Παγκοσμίου Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου ὅτι γιὰ ὅποιαδήποτε ἐνέργεια πού ἀφορᾷ μιὰ χώρα ἢ περιοχή, ἀπαιτεῖται νά ὑπάρξουν πρῶτα διαβουλευσεις μέ τὴν Ἑβραϊκὴ Κοινότητα τῆς χώρας ἐκείνης καί τὸ ἀντίστοιχο περιφερειακὸ ὄργανο τοῦ Συνεδρίου. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἰσχύει ἐπίσης γιὰ τὸ Εὐρωπαϊκὸ Ἑβραϊκὸ Συνέδριο στὶς σχέσεις του μέ τίς Κοινότητες - μέλη καί τοὺς συνεργαζόμενους ὁργανισμούς.

Τὸ Εὐρωπαϊκὸ Ἑβραϊκὸ Συνέδριο χαιρετίζει τὴν ἐνεργοποίηση, ἀπὸ 1 Ἰουλίου 1987 τῆς Εὐρωπαϊκῆς Πράξης καί ἰδιαίτερα τὴ θεσμοθέτηση εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς συνεργασίας, στὸν προγραμματισμὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Ἡ Σύνοδος καλεῖ τίς εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις ὅπως ἐντείνουν τὸν συντονισμό τῶν ἐνεργειῶν τους γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς τρομοκρατίας καί συνεχίσουν νά ἔχουν διαβουλευσεις μέ ἀντιπροσωπευτικὲς ὁμάδες ἀτόμων, πού εἶναι ἰδιαίτερα εὐάλωτα ἀπὸ τὴν τρομοκρατία.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Συμποσίου γιὰ τὸν Μεσογειακὸ Πολιτισμὸ, πού ἔλαβε χώρα κατὰ τὴ Σύνοδο τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Ἑβραϊκοῦ Συνεδρίου στήν Ἀθήνα, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἑβραϊκῶν Κοινοτήτων ἐκφράζουν τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς πολιτιστικῆς συνεργασίας ἀνάμεσα σέ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς περιοχῆς τῆς Μεσογείου.

ΨΗΦΙΣΜΑ ΓΙΑ ΤΟΝ Κ. ΤΣΑΤΣΟ

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλικοῦ Συμβουλίου Ἑλλάδος, συμμετέχοντας στὸ πένθος γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ κορυφαίου πνευματικοῦ ἀνθρώπου, σεμνοῦ δημοσίου ἀνδρός, θερμοῦ φίλου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

ἀποφάσισε:

- 1) Νά ἐκφραστοῦν τὰ συλλυπητήρια στήν οἰκογένεια τοῦ ἐκλιπόντος.
- 2) Νά διαθέσει στή μνήμη του τὸ ποσὸ τῶν δρχ. 50.000 ὑπὲρ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀγίας Ἀννας (Κηφισιά).
- 3) Νά δημοσιευθεῖ τὸ παρόν στὸν Τύπο.

Ὁ Πρόεδρος
Ἰωσήφ Λόβινγκερ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Δαυὶδ Σαρφατῆς

Ἀντισημιτικά κρούσματα στὸν Βόλο

καὶ ἡ στάση τοῦ Μητροπολίτη Δημητριάδος

Μεμονωμένα ἀντισημιτικά κρούσματα ἐκδηλώθηκαν τὸν Ἰούλιο τοῦ 1987 στὸ Βόλο. Σὲ διαμαρτυρία τῆς ἐκεῖ Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Δημητριάδος κ.κ. Χριστόδουλος ἔστειλε πρὸς τὴν Κοινότητα τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

«Μέ ἀνησυχίαν καὶ θλίψιν ἔλαβα γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 273/30.7.87 ἐγγράφου σας, ἀπευθυνόμενου μὲν πρὸς τὸν Ἀστυνομικὸν Διευθυντὴν Μαγνησίας, κοινοποιουμένου δὲ πρὸς τὰς τοπικὰς ἀρχάς, μὲ τὸ ὁποῖον καταγγέλλετε τὴν ὄντως θλιβερὴ δραστηριότητα ἐκείνων πού προέβησαν εἰς ἀντισημιτικά ἐκδηλώσεις, ἀναγράφαντες ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῆς ἱερᾶς Συναγωγῆς σας συνθήματα καὶ ἐμβλήματα φασιστικά κι ἀποπνέοντα τὸ μῖσος καὶ τὴν ἐκδικητικότητα ἐναντίον σας.

Μετὰ βδελυγμίας ἀποκηρύσσω τὶς ἐνέργειες αὐτές καὶ λυποῦμαι, ὡς Ὁρθόδοξος Ποιμενάρχης, διὰ τοὺς δράστες τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν, πού προδίδουν διὰ τὸν ἑαυτὸν των παντελὴ ἔλλειψιν ἀγάπης καὶ αἰσθημάτων τιμῆς πρὸς οἰονδήποτε συνάνθρωπο. Οἱ ἀντισημιτικὲς ἐκδηλώσεις, ὅπουδήποτε καὶ ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἐμφανίζονται, συνιστοῦν ἀπειλὴν κατὰ τῆς εἰρήνης, παραβίασιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ ἀπαράδεκτον ἀναβίωσιν καταδικασμένων ἀπὸ τὴν πανανθρώπινην συνείδησιν μεθόδων ρατσισμοῦ, πού θεωροῦνται ἀπόβλητες ἀπὸ τὶς πολιτισμένες κοινωνίες.

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐκ παραδόσεως, ἀνέκαθεν ἐσεβάσθη τὶς θρησκευτικὰ καὶ φυλετικὰ μειονότητες τῆς χώρας καὶ ἐν καιρῷ κινδύνου ἀπέδειξε καὶ τὰ πρὸς τὴν Κοινότητά σας εὐγενὴ του αἰσθήματα. Ἡ ἀλήθεια δὲ αὕτη καθιστᾷ περισσότερον ἀποκρουστικά τὰ κρούσματα πού καταγγέλλετε, ἐπειδὴ μαρτυροῦν ὅτι μὴ μικρά, ἔστω καὶ ἀσήμαντος ὁμὰς Ἑλλήνων ἔχει διαβρωθῇ ἐπικινδύνως ἀπὸ ὀθνεῖες ἐπιδράσεις φασιστικοῦ καὶ ρατσιστικοῦ πνεύματος, πάντοτε ξένου πρὸς τὸν τόπον αὐτόν καὶ τοὺς γνησίους κατοίκους του.

Θέλω νὰ ἐλπίζω, ὅτι τὰ σημειωθέντα εἰς τοὺς τοίχους τῆς Συναγωγῆς σας συνθήματα δὲν εἶναι καρπὸς ἐνσυνειδήτου ἐνεργείας, ἀλλὰ μάλλον κακογούστου παιδείας, ἡ ὁποία ὠστόσον πρέπει νὰ καταδικασθῇ ἐν τῇ γε-

νέσει τῆς. Καθῆκον ὅλων μας εἶναι μὲ ψυχραιμίαν νὰ προφυλάξωμεν τὸν τόπον αὐτόν ἀπὸ μιάσματα τοῦ παρελθόντος, πού ὅλοι καταδικάζομεν καὶ ἀγωνιζόμεθα νὰ μὴ ἐπανέλθουν ποτέ εἰς τὸ προσκήνιον.

Ἐνθέρμος ὑποστηρικτῆς αὐτῆς τῆς ιδέας καὶ ἐγώ, διατηρῶ τὴν ἐλπίδα ὅτι διὰ τῆς κοινῆς μας προσπάθειας θὰ ἀποσοβήσωμεν τὴν ἐπανεμ-

φάνισιν τοιούτων κρουσμάτων καὶ θὰ παγιώσωμεν τὴν εἰρήνην καὶ τὰς σχέσεις μεταξὺ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, χριστιανῶν καὶ ἰσραηλιτῶν, μὲ ἀγάπην Θεοῦ, εὐλικρίνειαν καὶ ἐντιμότητα.

Ἐπὶ δὲ τούτοις διατελῶ,

Μετὰ τιμῆς καὶ εὐχῶν

Ὁ Μητροπολίτης

Ἁγίου Δημητρίου Χριστόδουλος»

Ἀπάντηση τοῦ Κ.Ι.Σ

Τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σεβασμιώτατο τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

«Η Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Βόλου μᾶς κοινοποίησε τὴν ἀπὸ 31 Ἰουλίου ἐπιστολή σας, σχετικὴ μὲ τὰ ἀντισημιτικά κρούσματα πού παρουσιάστηκαν στὴν πόλιν σας. Ἡ ἄμεση καταδικαστικὴ σας ἐνέργεια καὶ τὰ ὅσα κατὰ τρόπο σαφῆ καὶ κατηγορηματικὸ γράφετε, ἀποδεικνύουν γιὰ μὴ ἀκόμη φορὰ τὸν συνειδητό τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιλαμβάνεσθε τὸν ρόλο σας ὡς θρησκευτικοῦ ἡγέτη, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπεύθυνου κοινωνικοῦ παράγοντα.

Ἐχομε νὰ διαβάσουμε παρόμοιο κείμενο, προερχόμενο ἀπὸ Ἑλλήνα ἱεράρχη, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ αἰμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ. Ἡ σημασία μάλιστα τοῦ δικοῦ σας μηνύματος εἶναι ἀκόμη μεγαλύτερη, γιὰ τὸ Ἀρχιεπισκοπὸς Δαμασκηνός ὕψωσε τὴ φωνή Του ἐναντίον τοῦ ξένου κατακτητῆ σὲ περίοδο πολέμου, ὅταν ἀπειλείτο ἡ ἐξόντωση τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων, ἐνῶ Ἑσείς τὸ πράττετε σὲ εἰρηνικὴ περίοδο, ὅταν ἀπει-

λούμεθα, δυστυχῶς, ἀπὸ Συνέλληνας.

Τὸ μήνυμά σας ἦλθε σὲ μὴ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἐνέργειες καὶ γραπτὰ κείμενα κάποιων μεμονωμένων ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μᾶς ἔχουν προβληματίσει καὶ μᾶς ἔχουν πικράνει. Μᾶς ἔχουν προβληματίσει καὶ μᾶς ἔχουν πικράνει ὅχι γιὰ τὴν κάποιος δὲν μπορεῖ — καὶ δὲν πρέπει — νὰ ἔχει τὶς δικές του ἀπόψεις, καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τίς ἐκφράζει, ἀλλὰ γιὰ τὸ ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτές, ἡ ἐπιχειρηματολογία πού χρησιμοποίησαν καὶ ἡ μεθοδολογία πού ἀκολούθησαν γιὰ νὰ τίς προβάλουν, θυμίζει τὴν πιὸ θλιβερὴν περίοδο τοῦ σκοταδισμοῦ.

Ἐπιτρέψτε μας, λοιπόν, νὰ σας συγχαροῦμε καὶ νὰ σας εὐχαριστήσουμε γιὰ τὸ ἐνθαρρυντικὸ μήνυμά σας, τὸ γεμᾶτο ἀνθρωπιά καὶ ὑπεύθυνες θέσεις, πού τιμοῦν ἐκεῖνον πού τὸ ὑπογράφει».

Μετὰ βαθύτατου σεβασμοῦ

Ὁ πρόεδρος Ὁ γεν. γραμματεὺς Ἰωσήφ Λόβιγγερ Δαυὶδ Σαρφατής»

Ἀνταπάντηση τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος

Ὁ Μητροπολίτης κ.κ. Χριστόδουλος ἔστειλε πρὸς τὸν πρόεδρο τοῦ Κ.Ι.Σ. κ. Ἰωσ. Λόβιγγερ τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

«Σας εὐχαριστῶ θερμὰ γιὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 680/18.8.87 ἐπιστολή σας, μὲ τὴν ὁποία ἐκφράζετε τὰ αἰσθήματα εὐχαριστιῶν σας γιὰ τὴν στάση πού ἔλαβα ἐναντὶ τῆς ἀντισημιτικῆς ἐνεργείας ἀναγραφῆς ναζιστικῶν συνθημάτων καὶ συμβόλων εἰς τοὺς τοίχους τῆς ἱερᾶς Ἑβραϊκῆς Συναγωγῆς Βόλου. Ὑπερβάλλετε, βεβαίως, ἐξ εὐγενείας σας,

εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀντιδράσεώς μου, ὅπως αὕτη ἐκφράσθηκε μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 830/31.7.87 ἐγγράφου μου πρὸς τὴν Ἰσραηλιτικὴν Κοινότητα Βόλου, καὶ τοῦτο γιὰ τὴν αἰσθησὶν ὅτι ἐνήργησα κατὰ συνείδησιν καὶ εἰς ἐκπλήρωσιν χρέους, ὅχι μόνον χριστιανικοῦ, ἀλλὰ πανανθρώπινος ἀλληλεγγύης πρὸς ἀδελφούς, συνέλληνας, πού ἀποτελοῦν τὸν στόχο, ἱ-

Ἀντισημιτικά κρούσματα στὸν Βόλο

δίως τελευταία, καὶ σέ παγκόσμια κλίμακα, ἐκδηλώσεων μίσους καὶ ρατσισμού.

Ἀνησυχῶ, ἀγαπητέ μου, ὅπως ἀλλοστε καὶ σεῖς, γιὰ τὰ πληθυνόμενα αὐτὰ κρούσματα, πού ἀποδεικνύουν ὅτι ἐπιβιώνουν καὶ στίς ἡμέρες μας ἄνθρωποι πού νοσταλγοῦν τὴν ἐπανάληψη φρικτῶν ἐγκλημάτων σέ βάρος συνανθρώπων, μέ αἰτιολογικὴ τὴ διαφορὰ θρησκείας ἢ φυλῆς. Εἶναι ἀδιανόητο, σέ μιά ἐποχὴ ὅπως ἡ ἰδική μας, πού ἀκόμη ἀναμινῆσκει τὴν βδελυροτήτων ἐκείνων πού διαπράχθηκαν στὴ διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου ἀδιακρίτως ἐναντίον λαῶν καὶ πληθυσμῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἐβραϊκός, νά ἐπαναλαμβάνονται προοιμιακά ἐνέργειες πού προεξοφλοῦν γιὰ τὸ τί ἐπιδιώκεται στὸ μέλλον.

Καὶ ὅμως, ἡ ἀπύθμενη κακία τῶν ἀνθρώπων πού δὲν ἔχουν ὁδηγὸ τῆς ζωῆς τῶν τὸν Θεοῦ καὶ τὴν ἐντολὴν Του, εἶναι δυνατόν νά βρῇ διεξόδους ἀπογοητευτικῆς συμπεριφορᾶς, ἐὰν οἱ ὑπεύθυνοι πνευματικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἡγέτες τοῦ τόπου σιωπήσουν, ἐνεκα οἰασθῇποτε σκοπιμότητος καὶ ἀνεχθοῦν τέτοια κρούσματα καταδικαστέα καὶ ἀπαράδεκτα.

Στὸν ἀγῶνα αὐτόν, θέλω νά πι-

στεύω, ὅτι ἡ Ἁγία Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μας ὀφείλει νά ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνο σὰν συνέχεια τῶν ὧσων ἐπὶ Κατοχῆς ἐπραξε, διὰ τῶν ἀξίων Ποιμεναρχῶν τῆς, πρὸς σωτηρίαν τοῦ κινδυνεύοντος Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ ἰδία εἶναι ἐκφραστὴς τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης καὶ ἀδελφωσύνης μεταξύ ὅλων τῶν λαῶν.

Πιστεύουμε, μαζί μέ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ὅτι «ὁ Θεὸς ἐποίησεν ἐξ ἐνός αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» καὶ ὅπως κηρύττομε τὴν πανανθρώπινη αὐτὴ ἐνότητα καὶ ἀγάπη, ἐτοί καὶ καταδικάζομε τὴν ὁποιαδήποτε, ὅπουδήποτε καὶ ὅπωςδήποτε γινόμενη καταπίεση καὶ ἐχθρική συμπεριφορὰ πρὸς ἄτομα ἢ ὁμάδες, ἰδίως μειονοτήτων, πού ἔχουν κάθε δικαίωμα νά ζοῦν μέ εἰρήνη καὶ ἐλευθερία κάτω ἀπὸ τὸν κοινὸ ἥλιο, δῶρο τοῦ κοινοῦ μας Πατέρα Θεοῦ. Ἀπὸ τὰ ἰδεώδη αὐτὰ ἐμπνεόμενος καὶ ἐγώ, ἐπαναλαμβάνω ὅτι μέ τὴν ἐνέργειά μου, πού ἐκίνησε τὴν εὐχαριστήριον γραφίδα σας, δὲν ἐπραξα εἰ μὴ τὸ καθήκον μου, τὸ ὅποιον καὶ θὰ συνεχίσω, σὺν Θεῷ, νά πράττω ὁσάκις καὶ εἰς τὸ μέλλον θὰ ἐπαναληφθοῦν πα-

ρόμοια ἢ ἄλλα γεγονότα, ἀλλὰ καὶ σέ ἄλλες περιστάσεις εὐκαίρως ἀκαίρως κηρύττων τὴν ἀνάγκη εἰρηνικῆς συμβιώσεως ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐν ἀγάπῃ, συνεργασίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ.

Ὅσον δ' ἀφορὰ τὸ παράπονό σας γιὰ τὴ στάση ὀρισμένων Ἱεραρχῶν ἀπέναντί σας, ἐπιτρέψτε μου νά σᾶς πληροφορήσω ὅτι, ὅπως τουλάχιστον πιστεύω, οἱ Ἱεράρχες αὐτοί, καίτοι διαπνεόμενοι ἀπὸ τὰ παραπάνω ἰδεώδη, ἐν τούτοις μάχονται τὸν διεθνή Σιωνισμό, κακῶς βέβαια συγχέοντες αὐτόν μέ τοὺς ὅπουδήποτε διαβιούντες Ἰσραηλίτες τὸ θρησκευμα. Αὐτὴ ἡ ἐκ λόγων συνειρμῶν σύγχυση πρέπει, νομίζω νά ἐκλείψει. Ἐάν ὑπάρχουν αἰτιάσεις ἐναντίον μεθοδεύσεων ἢ σχεδίων ἢ ἐπιδιώξεων — ὅπως διαδίδονται — τοῦ Σιωνισμοῦ, μέ στόχον τὸν Χριστιανισμόν, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νά ἔχει σχέση μέ τοὺς Ἰσραηλίτες ἐκείνους πού ἀπεχθάνονται τὴ βία, τὴ δολιότητα καὶ τὴν ἐπικυριαρχία οἰουδήποτε ἐναντίον τοῦ ἀσθενεστέρου, εἴτε νομιζομένου, εἴτε καὶ πράγματι ὄντος.

Μέ ἀγάπη καὶ εὐχῆς εἰλικρινεῖς

Ὁ Μητροπολίτης

Ὁ Δημητριάδος Χριστόδουλος».

ΛΕ ΠΕΝ ΚΑΙ ΒΑΛΝΤΧΑΪΜ

Ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Μ. Πλωρίτη στὸ «Βῆμα» (4.10.1987), μέ τίτλο: «Τὰ ἱερά» καὶ τὰ μυσάρ», ἀναδημοσιεύουμε τὴν παρακάτω περικοπή:

«**Ἡ** πιὸ γοερὴ περίπτωση ξεπήδησε ἀπὸ τίς χορδές ἐνός Γάλλου τενόρου - βασανιστῆ στὸν πόλεμο τῆς Ἀλγερίας καὶ τώρα ἀρχηγὸ τοῦ «Ἐθνικοῦ (φυσικά!) Μετώπου»: τοῦ διαβόητου **Λέ Πέν**. Πού σέ μιά τηλεοπτικὴ συζήτηση (13.9), δήλωσε πῶς ἡ ἐξόντωση ἐξὶ ἐκατομμυρίων Ἑβραίων στοὺς θαλάμους τῶν ἀερίων εἶναι «**μιά λεπτομέρεια!**» Καὶ ὑποδῆλωσε πῶς ἡ ὑπαρξὴ τῶν χιτλερικῶν κρεματορίων «**ἀμφισβητεῖται**» ἀπὸ ὀρισμένους «**ἱστορικούς**» (τοῦ φυράματος του), ἐνῶ λίγο παλιότερα εἶχε ὑποστηρίξει πῶς «**στρατόπεδα ἀερίων δὲν ὑπῆρχαν στὴ Γερμανία, ἀλλὰ κατασκευάστηκαν μετὰ τὸν πόλεμο ἀπὸ τοὺς Ἀμερικανούς, κατ' ἀπαίτηση τοῦ Παγκοσμίου Ἑβραϊκοῦ Συμβουλίου**» — γιὰ νά διαβληθοῦν, φυσικά, οἱ ἀπεφθοὶ σηματοφόροι τῆς ἀπεφθῆς Ἀρίας φυλῆς. Ὅπως διαβολὴ ἀποτελοῦν καὶ οἱ δίκες τῶν ἀπαίσιαν ἐγκληματιῶν πολέμου — τοῦ «**δημίου τῆς Λυών**» Κλάους Μπάρμπι λ.χ., πού ὁ **Λέ Πέν** τὴν χαρακτήρισε «**ἀδικία καὶ δείγμα πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς τρομοκρατίας, πού ἀσκοῦν οἱ κομμουνιστές καὶ οἱ Ἑβραῖοι!**»..

Ἀλλὰ, **γιατί νά μὴν τολμᾷ ὁ εὐθαρσὴς προφήτης** — ἀφοῦ ἔχει ὁπαδοὺς καὶ θαυμαστὲς σέ ποσοστὸ ὄχι εὐκαταφρόνητο... ἀφοῦ τοῦ συχωρέθηκε τὸ ὄργιο τῶν βασανισμῶν στὴν Ἀλγερία... καὶ ἀφοῦ «**τὸ παίξει**» ἐθναμύντων («**Ἡ Γαλλία στοὺς Γάλλους**»), πατώντας πάνω στὴ γαλλικὴ μικροαστικὴ ξενοφοβία; Καὶ γιατί αὐτὸς ὁ ρασιστής, ἀντισημιτὴς, φασίστας κ.λπ., νά μὴν προσβλέπει στὸ ἀνώτατο ἀξίωμα τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, τὴν ὥρα πού ἐγίνε Πρόεδρος τῆς Αὐστριακῆς τοιαύτης ὁ **Κύριος Κούρτ Βαλντχάιμ**, στὸ πείσμα τῶσων καὶ τῶσων καταγγελιῶν γιὰ τὸ ρόλο του στὴν κατεχόμενη Θεσσαλονίκη, ὅπου — ναζιστὴς ἀξιοματικὸς αὐτός — φρόντιζε γιὰ τίς «**ἀνακρίσεις**» ὑπόπτων ἀνυπόπτων καὶ γιὰ τὴν «**ἀποστολὴ**» τοὺς σέ «**ἀρμόδιες ὑπηρεσίες τῶν Ἑς Ἑς**», ὅπου τοὺς περίμενε «**εἰδικὴ μεταχείριση σύμφωνα μέ τίς διαταγές τοῦ Φύρερ μας**»;

Ὅταν οἱ συνένοχοι τῆς πιὸ τερατώδους γενοκτονίας τῆς ἱστορίας τιμῶνται τὰ μέγιστα ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες τοὺς, γιατί οἱ ὑπερπατριῶτες ζηλωτὲς τῶν γενοκτονιῶν καὶ τῶν βασανισμῶν νά μὴν ἐλπίζουν πῶς θὰ προτιμηθοῦν ἀπ' τοὺς δικούς τους;...».

Τό οίκημα του Βενετσιάνου Βαίλου, όπως σώζονταν στις αρχές του αιώνα μας. Έδω συνεδρίαζε τὸ Προσωρινό Δημαρχεῖο τῆς Κέρκυρας. Τό κτίριο κατεδαφίστηκε πρὶν 60 περίπου χρόνια καί στή θέση του ὑψώθηκε τὸ συγκρότημα τοῦ Β' καί τοῦ Γ' Δημοτικού Σχολείου.

Ἱστορικές σημειώσεις

Γιά τήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς Κέρκυρας
κατά τήν περίοδο τῶν Δημοκρατικῶν Γάλλων
(1797 - 1799)

Τοῦ κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΖΟΥΜΠΟΥ, Μαθηματικοῦ

Στά τέλη τοῦ 18ου αἰώνα, ἡ Βενετία, μετὰ τίς νέες ἰδεολογικές καί πολιτικοστρατιωτικές συνθήκες πού δημιουργήθηκαν μέ τή Γαλλική Ἐπανάσταση, προχωρᾷ πρὸς τήν κατάλυσή της.

Στίς 17 Μάη τοῦ 1797, κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ **Μ. Ναπολέοντα**, καταλύεται τὸ ἀριστοκρατικό πολίτευμά της καί μεταβάλλεται μέσα σέ εἴκοσι τέσσερις ὥρες σέ δημοκρατικό, μέ

τήν ἱδρυση Προσωρινοῦ Δημαρχείου¹.

Στίς 26 Μάη, ὁ Βοναπάρτης δίνει ἐντολή στόν στρατηγὸ **Anselmo Gentili** νά καταλάβει τήν Κέρκυρα καί τὰ ἄλλα Ἰόνια νησιά.

Στίς 19 Ἰούνη, ὁ γαλλικός στόλος, ἀποτελούμενος ἀπὸ δεκαπέντε σκάφη πού μεταφέρουν τή «Μεραρχία τῆς Ἀνατολῆς», ἀγκυροβολεῖ στά κερκυραϊκά νερά.

Πρώτη ἀπόφαση τοῦ **Gentili** ἦταν ἡ ἱδρυση Προσωρινοῦ Δημαρχείου, πού κατ' ἀρχήν ἀποτελέστηκε ἀπὸ δεκαοχτὼ Ἕλληνες ὀρθόδοξους, τέσσερις λατίνους καθολικούς καί δύο ἰσραηλίτες πού ἐκπροσωποῦσαν τὰ 2.000 άτομα² τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότη-
τας.

Μέ τὸν ἐρχομὸ τῶν Δημοκρατικῶν Γάλλων ἀναγνωρίστηκαν στοὺς Ἑβραίους ὅλα τὰ πολιτικά δικαιώματα καί ὁ ραββίνος τέθηκε σέ ἴση μοῖρα μέ τοὺς ἀρχηγούς τῶν δύο ἄλλων θρησκειμάτων. Ὡς τότε, οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν ζήσει σέ σχετική ἁρμονία μέ τοὺς Ἕλληνες, χάρη στή σχετική ἀνεξίθρησκεία τῶν ντόπιων³.

Χαρακτηριστικά, ὥστόσο, ἀναφέρεται ὅτι μέχρι τὸν ἐρχομὸ τῶν Γάλλων, μέ διάταγμα τοῦ Γενικοῦ Προ-

νοητή στις 17 Ιούλη 1602⁴, επιβλήθηκε στους Ισραηλίτες να φορούν κίτρινο καπέλο ή σκούφο ή μεγάλη κίτρινη κονκάρδα στο στήθος, για να διακρίνονται από τους χριστιανούς. Ο παραβάτης τιμωρούνταν για κάθε παράβαση με πρόστιμο και φυλάκιση ή μαστίγωση, κατά τη βούληση του δικαστή.

Με τον έρχομό του ο Gentili έκανε επίσης, διαδοχικές επισκέψεις στον λατίνο Αρχιεπίσκοπο, στον ορθόδοξο Πρωτοπάπα και τον Ραββίνο της Ισραηλιτικής κοινότητας. Στη συνέχεια, τους κάλεσε σε γεύμα, το οποίο του ανταπέδωσαν όλοι⁵, χωρίς όμως να μιμηθεί κανένας το παράδειγμά του και να καλέσει τους άρχηγούς των άλλων θρησκειμάτων.

Στις 29 Ιούνη έγινε η δεύτερη συνεδρίαση του Προσωρινού Δημαρχείου, στο οίκημα του Βαΐλου, κατά την οποία σημειώθηκαν αντισημιτικά επεισόδια⁶. Ο θρησκευτικός φανατισμός του όχλου ξέσπασε κατά των Εβραίων, οι οποίοι, μετά από τρεις αιώνες, μόλις είχαν αρχίσει να συμμετέχουν στα δημόσια πράγματα. Το γεγονός αυτό σκανδάλησε τη λαϊκή αντίληψη, της οποίας η μισαλοδοξία, όταν κατευθυνόταν κατά των Ισραηλιτών, ήταν πράξη έπαινετή.

Κατά τη συνεδρίαση είχαν υποβληθεί διάφορα υπομνήματα. Άνάμεσα σ' αυτά ήταν και κάποιου ράφτη. Έξοργισμένος αυτός, ζήτησε φωνάζοντας να διαβιβαστεί το υπόμνημά του. Στο μεταξύ, ο λαός άρχισε να συρρέει στην είσοδο της αίθουσας, όπου συνεδρίαζε το Συμβούλιο. "Ήθελε ν' αποκλειστούν οι Εβραίοι του Συμβουλίου, για να προφυλαχθεί η θρησκεία. Μάταια ο πρόεδρος προσπαθούσε να συγκρατήσει τη θρασυτητα του ράφτη. Εκείνος επέμενε να γίνει συζήτηση άμέσως. Η αίθουσα γέμισε από εξαλλο κόσμο που ούρλιαζε, χτύπαγε τα πόδια του και απειλούσε με τα χέρια. Το Συμβούλιο άναγκάστηκε να διακόψει τη συνεδρίαση.

Ο θόρυβος γενικεύθηκε και στους δρόμους. Οι Εβραίοι καταδιώκονταν όπου κι αν βρισκόνταν και τρομαγμένοι κατέφυγαν στο Φρούριο. Στο μεταξύ, ο όχλος εισέβαλε στην εβραϊκή συνοικία και μπήκε στα σπίτια. Μέσα στη φασαρία, εμφανίστηκε ο Gentili μαζί με αξιωματικούς. Απεύθυνε νουθεσίες στον κόσμο και απειλούσε με τουφεκισμό τους απειθείς και όποιον δεν σεβαστεί τα μέλη του Δη-

μαρχείου.

Μετά την επέμβαση του Gentili, τα κλοπιμαία από την Εβραϊκή (ύφασματα, ρούχα, σκεύη κ.ά.) αποδόθηκαν στους στρατιώτες, αλλά όχι πίσω στους ιδιοκτήτες τους⁷.

Ο λόγιος Άρντ αναφέρει στον στρατηγό Βοναπάρτη ότι είχε βρει κλεισμένους στο Φρούριο τους Εβραίους, που ήταν μέλη του Δημαρχείου. Γαντζώθηκαν επάνω του και τόν άκολούθησαν «περισσότερο πε-

Τό Δημοτικό Θέατρο τής Κέρκυρας.

θαμένοι παρά ζωντανοί» και τό Συμβούλιο συνεδρίασε και πάλι.

Τό Δημαρχείο έπαιρησε να επιβάλει πειθαρχία ζητώντας τη σύσταση στρατιωτικής επιτροπής, που θά έβγαζε απόφαση για τούς ένοχους τής ανταρσίας. Ο Gentili δέ συμμερίστηκε τούς φόβους, αλλά έκανε μιά διακήρυξη, όπου υπενθύμιζε τίς υποσχέσεις που είχε ήδη δώσει, δηλώνοντας ότι: στο έξης καμιά διαφορά δέν θά ύπάρχει ανάμεσα σέ χριστιανούς και έβραίους και ότι, αν ή έντολή του δέν γίνει σεβαστή, θά κηρύξει στρατιωτικό νόμο⁸.

Τό έπεισόδιο όφείλεται — κατά μία άποψη — στούς Εύγενείς, που μέ άφορμή τη δημοκρατική χειρονομία του Gentili προσπάθησαν να δημιουργήσουν τόν πρώτο πυρήνα αντίπαλης του άπλου λαού ένάντια στούς Γάλλους, έκμεταλλευόμενοι τό θρησκευτικό φανατισμό που κατείχε τίς μάζες και ξεσηκώνοντάς τίς.

Οι Γάλλοι, άντιμετωπίζοντας οικονομική καχεξία, ύποχρέωσαν τούς Έβραίους να συνεισφέρουν υπό τύπον δανείου τό σημαντικό ποσό τών 200.000 φράγκων. Καμιά άπόδειξη δέν δόθηκε πέρα από τη διαβεβαίωση του Gentili ότι τά χρήματα θά έπιστραφούν.

Τό Προσωρινό Δημαρχείο δέν είχε καμιά άνάμειξη⁹ στίς έκκλησιαστικές ύποθέσεις και τη θρησκευτική πειθαρχία. Οι θρησκευτικοί λειτουργοί θεωρούνταν άπλοι πολίτες.

Τότε, οι Έβραίοι απέκτησαν τό δικαίωμα να άσκούν τό δικηγορικό έπάγγελμα. Τό δικαίωμα αυτό τό έχασαν στά 1842, μέ νόμο τής Ιονίου Γερουσίας, και τό απέκτησαν και πάλι μετά την Ένωση.

Στίς 5 Γενάρη του 1798 εγκαινιάστηκε τό Έθνικό «Καταρκτικό Σχολείο», που στεγαζόταν στο μοναστήρι του Αγίου Φραγκίσκου τών Λατίνων, τό όποιο δημεύτηκε για τό σκοπό αυτό¹⁰.

Σέ σωζόμενο μαθητολόγιο του μήνα Λεωμώνωδη του Δημοκρατικού χρόνου (20.5.1798 ως 19.6.1798), αναφέρονται 25 μαθητές, από τούς όποιους οι πέντε Έβραίοι. Οι: **Σαμπαταί Μόρδος** και **Δαβίδ Όσμο** στην 1η τάξη, **Ερμανουήλ Μόρδος** στη 2α, **Ίάκωβος Όσμο** και (...) **Τσεζάνα** στην 3η. Μάλιστα, ό Ίάκωβος Όσμο αναφέρεται άρρωστος επί ένα μήνα.

Τόν Δεκέμβρη του 1797, ό Gentili άντικαταστάθηκε από τόν στρατηγό Chabot, ό όποιος τόν Νοέμβρη του έπόμενου χρόνου άναγκάστηκε να ζητήσει από 30 έμπόρους και γαιοκτήμονες «δάνειο» 72 χιλιάδων ταλλήρων. Κανένας δέν έδωσε και όλοι φυλακίστηκαν¹¹. Άνάμεσά τους οι Έβραίοι έμποροι **Ίάκωβος Κοέν** και **Σαμουήλ Μούλλης**. Τότε, ό ήλικίας 82 χρόνων Κοέν άναγκάστηκε να δώσει όσα χρήματα του άπέμεναν, σιτάρι, άργυρά σκεύη και άλλα πολύτιμα πράγματα. Ο 70χρονος Μούλλης πλήρωσε τό μερίδιό του τών 3.000 ταλλήρων, αλλά ταυτόχρονα οι Γάλλοι του κατάσχεσαν ό,τι είχε στίς άποθήκες του (σιτάρι, τυρί, μαλλί, δέρματα κ.ά.).

Οι Δημοκρατικοί Γάλλοι διαιρούσαν την πόλη σέ όχτώ συνοικίες (I έως VIII), όπου δέν συμπεριλάμβαναν τά Φρούρια, την Έξω Σπηλιά και τό Μαντούκι. Οι όχτώ συνοικίες περιλάμβαναν 2.006 σπίτια¹² και 7.753 κατοίκους (σέ σύνολο 8.230, οι 477 κατοικούσαν στα δύο Φρούρια, τη Σπηλιά, τη Cittadella και τό Μαντράκι). Δυ-

Ίστορικές σημειώσεις για την Κέρκυρα

στιχώς, δέν γνωρίζουμε ποιές γειτονιές περιλάμβανε ή κάθε συνοικία κι έτσι τὰ στοιχεῖα μας ἀναφέρονται στοὺς ἀριθμοὺς τους.

Σὲ εὐρετήριο τοῦ ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ, ἀπὸ 15 χρόνων καὶ πάνω, ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα, οἱ ἡλικίες καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν σπιτιῶν γιὰ 307 Ἑβραίους⁸, πού κατοικοῦσαν στὶς συνοικίες III καὶ IV. Κανένας δέν ἔμενε στὶς συνοικίες V, VI, VII, VIII, ἐνῶ ἕνας ἔμενε στὸ Φρούριο. Δύο ἀναφέρουν σὰν κατοικία τὴς Συναγωγῆς. Δέν βρέθηκε τὸ βιβλίο πού ἀφορᾷ τὴς συνοικίες I καὶ II.

Ἀπὸ τὰ 307 ἄτομα, τὰ 6 εἶναι 15 χρόνων, τὰ 258 ἀπὸ 16 ὡς 60 χρόνων καὶ τὰ 43 ἀπὸ 61 καὶ πάνω. Τὰ 112 κατοικοῦσαν στὴ συνοικία III καὶ τὰ 195 στὴν IV. Ἡ μεγαλύτερη ἡλικία ἦταν 85 χρόνων.

Ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα, φαίνεται δύσκολο νὰ ἐπαληθευεῖται ὁ ἀριθμὸς 2.000 πού δίνει ὁ Λούντζης γιὰ τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα τῆς ἐποχῆς², ἀμφισβήτηση πού ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν πληθυσμιακὴ ἐξέλιξή της: 600 στὰ 1558, 1.171 στὰ 1760, 1.144 στὰ 1781 καὶ 1.500 μόλις στὰ 1820¹⁰. Στὴ συνέχεια, βέβαια, θ' ἀκολουθήσει μιὰ «ἐκρηξη», πού θὰ φθάσει τὴν Κοινότητα στὶς 6.000 ψυχές τὶς παραμονές τῶν γεγονότων τοῦ 1891.

Μὲ βάση τὴν ἀπογραφή τοῦ 1781⁹ (ἀναλογίες ἡλικιῶν καὶ φύλλων) κι ἐφόσον δέν πρέπει νὰ σημειώθηκαν σημαντικές ἀλλαγές στὸν πληθυσμὸ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, οἱ Ἑβραῖοι θὰ πρέπει νὰ ἀποτελοῦσαν τὸ 37% τῶν κατοίκων τῆς συνοικίας III. Τὸ ἴδιο ποσοστὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ συνοικία IV, ἐνῶ καὶ οἱ δύο συνοικίες εἶχαν πληθυσμὸ 1.046 καὶ 1.468 ψυχές ἀντίστοιχα, περιλάμβαναν δηλαδὴ

τὸ 32% περίπου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης καὶ τὸ ἴδιο ποσοστὸ κατοικίων.

Δυστυχῶς, λείπει τὸ εὐρετήριο τῶν συνοικιῶν I, II, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὁποῖου θὰ μπορούσαμε νὰ ὑπολογίσουμε προσεγγιστικὰ τὸν πληθυσμὸ

τῆς Κοινότητος.

Στὸ εὐρετήριο πού ἀναφέραμε, περιλαμβάνονται τὰ παρακάτω 57 ἐπώνυμα μαζί μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀτόμων πού ἔχουν τὸ ἴδιο (τὰ ἀντιγράφουμε ὅπως ἀκριβῶς εἶναι καταχωρημένα):

Avdala	5	Gismer	1	Naxon	10
Azzar	5	Gaon	3	Osma	19
Acco	4	Giosua	1	Ovadia	4
Aboaf	5	Jesua	10	Politi	1
Abramanel	1	Levi	23	Pacifico	1
Belleli	34	Leonzini	2	Russo	2
Baru	6	Mordo	18	Romano	9
Coen	14	Misan	16	Rason	2
Cesana	11	Minerbo	1	Sipilli	2
Chirido	1	Messulam	3	Salonichio	1
Caim	4	Mustachi	14	Tedesco	10
Dente	5	Mandolfo	1	Sarjatini	1
Dalmenego	1	Mattafia	6	Vivante	4
Desemo	4	Mulli	1	Vittal	1
Demordo	3	Moise	1	Zacun	5
Dosmo	3	Mavrogonato	2	Zaccaria	4
Ferro	6	Moro	2	Zosua	1
Forte	3	Mazza	2	Zadich	1
Filus	1	Nacamuli	2		

Ἀπὸ τὰ παραπάνω, φαίνεται ὅτι πολυπληθέστεροι ἦταν οἱ **Βελλέλη** καὶ ἀκολουθοῦσαν οἱ: **Λέβι**, **Όσμο**, **Μουστάκη** καὶ **Κοέν**, **Τζεζάνα** κ.λπ.

Δυστυχῶς, ἡ καταστροφή τῶν τριῶν ἀπὸ τὶς τέσσερις κερκυραϊκές συναγωγές, ὅπως καὶ τῶν Γραφείων τῆς Κοινότητος κατὰ τὸν τελευταῖο πόλεμο, μᾶς στέρησε ἀπὸ πολυτιμὰ ἀρχεῖα, πού θὰ βοηθοῦσαν τὴν ἐρευνα καὶ ἐξαγωγή στατιστικῶν στοιχείων.

* * *

Εὐχαριστίες ὀφείλω ν' ἀπευθύνω στὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο, γιὰ τὸ δημοσιευμένο ὑλικὸ σχετικὰ μὲ τὴν Κέρκυρα, πού μοῦ προμήθευσε, καὶ στὸν πρόεδρο τῆς Κοινότητος Κερκύρας κ. Ἀρμάνδο Ἀαρών, γιὰ τὶς ὥρες πού μοῦ ἀφιέρωσε λύνοντας τὶς ἀπορίες πού δημιουργοῦσε ἡ ἐρευνα.

Κέρκυρα, Αὐγουστος 1987

(Γιὰ τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα τῆς Κερκύρας ἔχουν δημοσιευθεῖ ἄρθρα καὶ πληροφορίες στὰ τεύχη 20 (Ἀφιέρωμα), 22, 34, 58, 63, 68, 93 (Ἀφιέρωμα) καὶ 95 τοῦ περιοδικοῦ «Χρονικά».)

Παραπομπές

1. Σπύρος Κατσαρός: «Ἱστορία τῆς Νήσου Κέρκυρας». Ἐκδόσεις Βιβλιοεμπορικὴ Ο.Ε., Κέρκυρα χ.χ. (σελ. 217 - 260).
- 1A. Σπύρος Κατσαρός: «Χρονικά τῶν Κορυφῶν», τόμος Α'. Κέρκυρα 1976 (σελ. 97 - 147).
2. Ἐρμάννος Λούντζης: «Τὰ Ἐπτάνησα ἐπὶ Γάλλων Δημοκρατικῶν». Μετάφραση Ἀβιγαῖλ Λούντζη - Νικοκάβουρα. Κέρκυρα 1971 (σελ. 51 - 57).
3. Γρηγ. Κασιμάτης: «Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἐπτανήσου καὶ ἡ Ἐνωσις». «Χρονικά», τεύχ. 20, Ἰούνιος 1979.
4. «Οἱ Ἰσραηλιτὲς τῆς Κερκύρας - Χρονικὸ ἐπὶ αἰῶνων». Ἐκδόση Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Κερκύρας. Κέρκυρα 1978 (σελ. 10).
5. Μωυσῆς Χαϊμης: «Στοιχεῖα περὶ τῶν Ἑβραίων τῆς Κερκύρας». «Χρονικά», τεύχ. 58, Ἀπρίλιος 1983.
6. Γιώργος Ζούμπος: «Τὸ Σχολεῖο τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου». Ἐφημ. «Ἐλευθερία» (Κέρκυρα), ἀρ. φ. 10.063 - 67, ἀπὸ 9 - 15.1.1981.
7. I.A.K. - «Δημοκρατικοὶ Γάλλοι»: τόμος 4, Filza 7.
8. I.A.K. - «Δημοκρατικοὶ Γάλλοι»: τόμος II (Κατάστιχο μὲ τὰ στοιχεῖα: Sezione di Francia, Quart. III E IV, Commis di Polizia Vraclioti, Viglietti di Sicurezza, Numero 1004).
9. Ἀνδρέας Ἀνδρεάδης: «Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἐπτανήσου». «Χρονικά», τεύχ. 20, Ἰούνιος 1979.
10. Κ.Χ.Μ. Κυριάκης: «Ὁδηγὸς τῆς νήσου Κερκύρας κ.λπ.», Ἐν Ἀθῆναις 1902 (σελ. 34).

Ἀπανθίσματα ἀπό τό Ταλμούδ

Ἡ περί Θεοῦ δοξασία
Τοῦ Α. ΚΟΕΝ

Γλυπτό σχεδιαγράμα που απεικονίζει την παρουσίαση του Βενιαμίν ενώπιον του Ἰωσήφ.

Ὑπαρξη

Οπως στή Βίβλο, ἔτσι καί σ' ὅλη τή Ραββινική λογοτεχνία, ἡ ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται ὡς κάτι τό δεδομένο καί ἀξιωματικό. Καμιᾶ ἀπόδειξη δέν παρτίθεται γιά νά πεισθεῖ ὁ Ἑβραῖος περί τῆς υπάρξεως ἐνός Θεοῦ. Πρὸς ἀποφυγὴ τῆς βέβηλης χρησιμοποίησε-ως τοῦ ἱεροῦ ὀνόματος, σύμφωνα καί μέ τὴν τρίτη ἐντολὴ τοῦ Δεκαλόγου, ἐπινοήθηκαν ποικίλοι προσδιοριστικοὶ ὅροι, συνηθεις, μεταξύ τῶν ὁποίων εἶναι: **Δημιουργὸς ἢ Αὐτός ὁ Ὅποιος ἐλάλησε καὶ ἐγένετο ὁ κόσμος.** Οἱ ὅροι αὐτοὶ ὑπονοοῦν ὅτι ἡ ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ τεκμηριώνεται, ἀναπόφευκτα, ἀπὸ τὴν ὑπαρξη τοῦ Σύμπαντος.

Ἡ σκέψη αὐτὴ διατυπώνεται ὠραϊότατα στὴ Μιδρασική περιγραφὴ τῆς πρώτης ἀκροάσεως τοῦ Φαραὼ πρὸς τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν Ἀαρών. Ὄταν ὁ Αἰγύπτιος βασιλιάς τοὺς ρώτησε: «Ποίος εἶναι ὁ Θεός σας, τὴ φωνὴ τοῦ Ὁποίου πρέπει νά εἰσακούσω;», ἐκείνοι ἀπάντησαν: «Τό σύμπαν εἶναι πλήρες μέ τὴν ἰσχύ καὶ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ μας. Αὐτός προῦπηρξε τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ Αὐτός θά ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει ὅταν φθάσει στὴ συντέλειά του. Αὐτός σέ μορφοποίησε καὶ ἐνεφύσησε μέσα σου τὸ πνεῦμα τῆς ζωῆς. Αὐτός ἐξέτεινε τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Ἡ φωνὴ Του ἐκχέει πύρινες φλόγες, σχίζει τὰ ὄρη καὶ συντρίβει βράχους. Τό τόξο Του εἶναι πῦρ καὶ τὰ βέλη Του φλόγες. Τό δόρυ Του εἶναι δαυλός, ἀσπίς Του τὰ σύννεφα καὶ ξίφος Του ἡ ἀστραπή. Αὐτός μορφοποίησε τὰ ὄρη καὶ τοὺς λόφους καὶ τὰ ἐκάλυψε μέ χορτάρια. Αὐτός κάνει τὴ βροχή καὶ τὴ δρόσο νά πέσουν καὶ προκαλεῖ τὰ χόρτα νά βλαστήσουν. Αὐτός ἐπίσης μορφοποιεῖ τό ἔμβρυο στὴ μήτρα τῆς μητέρας του καὶ τό καθιστᾷ ἱκανό νά ἐξέλθει ὡς ζῶσα ὑπαρξη»¹.

Τό γεγονός ὅτι ἡ φύση ἀποκαλύπτει τὸ Θεὸ σκιαγραφεῖται ἀπὸ τὴν παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀβραάμ ἀνακάλυψε τὴν ὑπαρξὴ Του συλλογίζομενος πρὸς τὰ πίσω, μέχρις ὅτου κατέληξε σὲ μιὰ Ἀρχικὴ Αἰτία. **Περί τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Θεοῦ μᾶς παρέχονται δύο διαφορετικὲς ἐκδοχές:**

Σύμφωνα μέ τὴν πρώτη ἱστορία, ὅταν ὁ Ἀβραάμ ἐπανάστασε κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας, ὁ πατέρας του τὸν ἔφερε ἐνώπιον τοῦ βασιλιά Νιμρώδ, ὁ ὁποῖος ἀπήτησε ὅπως, ἀφοῦ δέν δεχόταν νά λατρεύσει εἰκόνες, νά λατρεύσει τὴ φωτιά. Ἀκολούθησε ἡ ἐξῆς διαλογικὴ συζήτηση.

Ὁ Ἀβραάμ τοῦ ἀπήντησε: «Θά πρέπει μᾶλλον νά λατρεύσουμε τὸ νερό πού σβῆνει τὴ φωτιά». Τοῦ εἶπε ὁ Νιμ-

ρώδ: «Τότε, λάτρευσε τὸ νερό». Ὁ Ἀβραάμ ἀνταπάντησε: «Ἐάν εἶναι ἔτσι, θά πρέπει νά λατρεύσουμε τὸ σύννεφο πού μεταφέρει τὸ νερό!». Εἶπε ὁ Νιμρώδ: «Τότε, λάτρευσε τὸ σύννεφο». Ὁ Ἀβραάμ ἀντέτεινε: «Ἐάν εἶναι ἔτσι, θά πρέπει νά λατρεύσουμε τὸν ἀέρα πού διαλύει τὸ σύννεφο!». Εἶπε ὁ Νιμρώδ: «Τότε λάτρευσε τὸν ἀέρα». Ὁ Ἀβραάμ ἀντέτεινε: «Μᾶλλον θά πρέπει νά λατρεύσουμε τὸ ἀνθρώπινο ὄν πού μεταφέρει τὸν ἀέρα!»².

Ὁ ἄλλος θρύλος ἀναφέρει ὅτι λίγο μετὰ τὴ γέννησὴ του, ἔκρυσαν τὸν Ἀβραάμ, διότι κάποιοι ἀστρολόγοι προειδοποίησαν τὸν βασιλιά Νιμρώδ γιά κάποιο παιδί πού ἐπρόκειτο νά γεννηθεῖ καὶ πού ἐμελε νά ἀνατρέψει τὴ βασιλεία του· τοῦ συνέστησαν δὲ ὅπως αὐτὸ ἐξοντωθεῖ ἐνόςω ἀκόμη ἦταν νήπιο. Τό παιδί ἐζήσε ἐπὶ τρία χρόνια σ' ἓνα σπήλαιο, μαζί μέ μιὰ τροφὸν.

Καὶ ἡ ἱστορία συνεχίζει: «Ὄταν ἐξῆλθε ἀπὸ τὴ σπηλιά, ἡ καρδιά του ἐσυλλογίσθη περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ σύμπαντος καὶ ἀποφάσισε νά λατρεύσει ὅλα τὰ φωτεινὰ οὐράνια σώματα, μέχρις ὅτου ἀνακαλύψει ποιὸ ἐξ αὐτῶν ἦταν ὁ Θεός. Εἶδε τὸ φεγγάρι, τὸ φῶς τοῦ ὁποῖου φώτιζε τὸ σκοτάδι τῆς νύχτας ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο τοῦ κόσμου μέχρι τὸ ἄλλο καὶ παρετήρησε τὴν ἀπέραντη στρατιὰ τῶν ἀστεριῶν. «Αὐτὸ εἶναι ὁ Θεός», ἀναφώνησε καὶ τὸ λάτρευσε καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς νύχτας.

Τό πρωί, ὅταν ἀντίκρυσε τὸ χάραμα τοῦ ἡλίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου τὸ φεγγάρι σκοτείνιασε καὶ ἡ ἰσχύς του ἐξασθένησε, ἀναφώνησε: «Τό φῶς τοῦ φεγγαριοῦ πρέπει νά ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, τὸ δὲ σύμπαν ὑπάρχει μόνο χάρις στίς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου». Ἔτσι, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἡμέρας λάτρευσε τὸν ἥλιο. Τὴν ἐσπέρα ὁ ἥλιος χάθηκε πίσω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα, ἡ ἰσχύς του ἐξασθένησε καὶ ἐπανεμφανίσθηκε τὸ φεγγάρι μέ τὰ ἀστρα καὶ τοὺς πλανῆτες. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἀναφώνησε: «Σίγουρα ὅλα αὐτὰ ἔχουν ἓναν ἀφέντη κι ἓναν Θεό!»³.

Ὁ Θεός, ὄχι μόνον εἶναι ὁ Δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος, ἀλλὰ ἡ ἐν γένει κοσμικὴ τάξη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ βούλησή Του. Ἡ δημιουργία δέν ἀποτελεῖ μιὰ πράξη στό παρελθόν πού συνεχίζεται αὐτομάτως. Οἱ διαδικασίες τῆς φύσης ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀτέρμονη λειτουργία τῆς θείας δημιουργικῆς δυνάμεως⁴. «Κάθε ὥρα Αὐτός μεριμνᾷ γιά ὅλους ὅσους ἐρχονται στὸν κόσμο, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τους. Διὰ τῆς φιλευσπλαχνίας Του ἱκανοποιεῖ ὅλες τίς ὑπάρξεις, ὄχι μόνον τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς δίκαιους, ἀλλὰ καὶ τοὺς κακοὺς καὶ τοὺς εἰδωλολάτρες»⁵.

Στίς ἐπαφές τους μέ τοὺς Ἑθνικούς, οἱ Ραββίνοι προ-

Ἀπανθίσματα από τό Ταλμούδ

κλήθηκαν ἐνίοτε νά ἀποδείξουν ὅτι ὁ Θεός πού λάτρευαν, μιά ἀόρατη Θεότητα, ἦταν πραγματικός. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀδριανός εἶπε στόν Ραββί Γεσοῦα μπέν Χανάνια: «Ἐπιθυμῶ νά ἀντικρύσω τόν Θεό σου». «Αὐτό εἶναι ἀδύνατον», ἀπάντησε ὁ τελευταῖος. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέμενε, ὁπότε ὁ Ραββίνος τοῦ ζήτησε νά ἀτενίσαι τόν ἥλιο ὄντως σέ περίοδο θερinoῦ ἡλιοστασίου, λέγοντας: «Κοίταξε ἐκεῖ». «Μοῦ εἶναι ἀδύνατον», ἀπάντησε. Τότε ὁ ραββίνος ἀναφώνησε: «Ὁμολογεῖς πῶς σου εἶναι ἀδύνατον νά κοιτάξεις τόν ἥλιο, πού δέν ἀποτελεῖ παρά ἕναν ἀπό τούς ἀκολουθούς τοῦ Ἀγίου, ἃς εἶναι εὐλογητός πόσο, λοιπόν, πέρα ἀπό τίς δυνάμεις σου εἶναι νά ἀτενίσαι τόν ἴδιο τόν Θεό!»⁶.

Ἡ Βίβλος, ὅσο καί τό Ταλμούδ, δέν ἀσχολοῦνται μέ τόν δογματικό ἀθεϊστή ἢ μέριμνα πού ἐπιδεικνύεται ἀφοροῦσε τόν πρακτικό ἀθεϊστή, ὁ ὁποῖος συμπεριφερότο στή ζωή του ὡς νά μήν ἦταν ποτέ ὑποχρεωμένος νά λογοδοτήσει γιά τίς πράξεις του. Στή βιβλική λογοτεχνία, ἡ δήλωση: «Δέν ὑπάρχει Θεός» γίνεται ὑπό τοῦ Ναβάλ, ἥτοι τοῦ ἠθικῶς διεφθαρμένου, ὁ ὁποῖος, καίτοι ἀναγνωρίζει τήν ὑπαρξη ἑνός Δημιουργοῦ, ἀρνεῖται νά πιστέψει ὅτι Αὐτός ἐνδιαφέρεται γιά τά ἔργα τῶν δημιουργημάτων Του⁷. Τό ἀντίστοιχο πρόσωπο στό Ταλμούδ εἶναι ὁ Ἀπικόρος ἢ Ἐπικούρειος, ὁ ὁποῖος διά τῆς κατακριτέας συμπεριφορᾶς του «ἀρνεῖται τήν θεμελιώδη ἀρχή τῆς θρησκείας»⁸. Οἱ Ραββίνοι προσδιόρισαν τόν ἄθεο, ὡς ἐκεῖνον πού διακηρύσσει: «Δέν ὑπάρχει οὔτε κρίση οὔτε Κριτής»⁹, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν πίστη του ἢ ὄχι στήν ὑπαρξη τοῦ Δημιουργοῦ¹⁰.

Ἀναφέρεται πῶς κάποτε ὁ Ραββί Ρεουβέν ἔμεινε στήν Τιβεριάδα καί κάποιος φιλόσοφος τόν ρώτησε: «Ποῖο εἶναι τό πλέον μισητό πρόσωπο στόν κόσμο;». «Τό ἄτομο πού ἀρνεῖται τόν Δημιουργό του», ἦταν ἡ ἀπάντησή. «Πῶς γίνεται αὐτό;», ρώτησε ὁ φιλόσοφος καί ὁ Ραββίνος τοῦ ἀπάντησε: «Τίμα τόν πατέρα σου καί τή μητέρα σου· οὐ φονεύσης· οὐ μοιχεύσης· οὐ κλέψης· οὐ ψευδομαρτυρήσης κατά τοῦ γειτόνου σου· οὐ φθονήσης — πρόσεξε, ἕνα ἄτομο δέν παραβαίνει κανέναν ἀπ' αὐτούς τούς νόμους, μέχρις ὅτου παραβῇ τό θεμέλιόν τῶν πάντων· κανεῖς δέν προχωρεῖ στή διάπραξη κάποιου παραπτώματος ἐφόσον πρῶτα δέν ἀπαρνηθεῖ Αὐτόν πού τό ἀπαγόρευσε»¹¹.

Συνεπῶς, σύμφωνα μέ τήν Ταλμουδική διδασκαλία, ἡ ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ κάτι παραπάνω ἀπό μιά νοηματική διακήρυξη. Ἡ ἀπαγγελία τῆς διακηρύξεως: «Ἀκουσον Ἰσραήλ, ὁ Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ Κύριος εἶναι ἕνας»¹², πού ἀποτελεῖ τμήμα τῆς πρωινῆς καί τῆς ἑσπερινῆς προσευχῆς τοῦ Ἑβραίου, ὀρίζεται ὡς «ἡ ἀποδοχή τοῦ φορτίου τῆς Βασιλείας τοῦ Οὐρανοῦ»¹³, πού σημαίνει ὑποταγή στή θεία καθοδήγηση.

Ἑνότης

Ἡ περί Θεοῦ ἀντίληψη τῶν Ραββίνων εἶναι μονοθεϊστική ὑπό τήν αὐστηρότερη σημασία τοῦ ὅρου. «Αὐτός ἐδημιούργησε στήν ἀρχή ἕναν μόνον ἄνθρωπο, ὥστε οἱ αἰρετικοί νά μήν ἰσχυρισθοῦν πῶς ὑπάρχουν πολλές δυνάμεις στόν οὐρανό¹⁴. Διότι ἂν στήν ἀρχή ἐδημιουργοῦντο περισσότερα ἀνθρώπινα ὄντα, θά ἦταν δυνατό νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁρισμένοι ἐποιήθησαν ὑπό τοῦ Θεοῦ, οἱ δέ ἄλλοι ἀπό ἄλλες θεότητες»¹⁵. Αὐτή ἡ σκέψη ἀπηχεῖ καί τό ἐδάφιο τῆς Βίβλου: «Ἐγώ εἰμαι ὁ Κύριος ὁ

Ἀνδριάντας τοῦ Ραββίνου Γεουντά Λόουκ, γνωστού μέ τήν ἁκρωνυμία «Μασράλη», (π. 1525 - 1609), περίφημου ταλμουδιστή καί μαθηματικού. Τό μνημεῖο, ἔργο τοῦ Λαντισλάβ Σαλουν, 1917, βρίσκεται στήν εἴσοδο τοῦ Δημαρχείου τῆς Πράγας.

μόνος ἐκτεῖνας τούς οὐρανοὺς»¹⁶.

Ἐπὶ τοῦ ἐδαφίου «Ἀκουσον Ἰσραήλ, ὁ Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ Κύριος εἶναι ἕνας» γίνεται τό ἐξῆς σχόλιο: «Ὁ Ἅγιος, ἃς εἶναι εὐλογητός, εἶπε στό Ἰσραήλ: Τέκνα μου, πάντα ὅσα Ἐδημιούργησα στό σύμπαν εἶναι κατά ζεύγη — π.χ. οὐρανός καί γῆ, ἥλιος καί φεγγάρι, Ἀδάμ καί Εὐά, ὁ παρόν κόσμος καί ὁ κόσμος τοῦ μέλλοντος — ὁμως, Ἐγώ εἰμαι ἕνας καί μοναδικός στό σύμπαν»¹⁷.

Ἐμφαση ἀποδίδεται στήν Ἑνότητα τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀντιμετώπιση τῶν συγχρόνων πολυθεϊστικῶν ρευμάτων. Ὁ εἰδωλολάτρης, εἰπώθηκε, «ἀποβάλλει ἀπό ἑάνω του τό φορτίο τοῦ Θεϊκοῦ νόμου»¹⁸, ἥτοι διαβιέει χωρίς ἠθικούς φραγμούς. Τήν ἴδια σκέψη ἐκφράζει ἐντονότερα ἡ δήλωση: «Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος πρεσβεύει τήν εἰδωλολατρεία, ἀπαρνεῖται τίς Δέκα Ἐντολές»¹⁹. Ἡ ἀπόρριψη τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ Δεκαλόγου ἔχει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀθέτηση τοῦ δευτέρου ἡμίσεως. Ἡ σημασία τῆς ἀπορρίψεως τῆς εἰδωλολατρείας τονίζεται σέ δηλώσεις ὅπως: «Ἡ ἀπαγόρευση τῆς εἰδωλολατρείας ἰσοῦται σέ βαρύντητα μέ ὅλες τίς λοιπές ἐντολές τῆς Τορά»²⁰. «Τόσο σπουδαία εἶναι ἡ ὑπόθεση τῆς εἰδωλολατρείας, ὥστε οἰοσδήποτε τήν ἀπορρίπτει λογίζεται ὡς νά ἀναγνωρίζει ὅλη τήν Τορά»²¹.

Οἱ ἠθικές προεκτάσεις αὐτῆς τῆς ἀντίληψεως μποροῦν νά εἰδωθοῦν στή Ραββινική ἀπόφαση: «Ἐάν ἕνα ἄ-

τομο ὑποχρεοῦται, ὑπό τήν ἀπειλή θανατώσεώς του, νά παραβεῖ ὅλες τίς διατάξεις τῆς Τορά, δύναται νά τίς παραβεῖ ἐξαιρέσει ἐκείνων πού ἀφοροῦν τήν εἰδωλολατρεία, τήν ἀνηθικότητα καί τήν αἱματοχυσία»²².

Οἱ Ραββίνοι ὑποχρεώθηκαν κατὰ καιροῦς νά ὑπερασπιστοῦν τή μονοθεϊστική περί Θεοῦ ἀντίληψη ἀπό ἐπιθέσεις τῶν πρώτων Χριστιανῶν, πού ἐπιζητοῦσαν τήν ἐδραίωση τῆς τριαδικῆς δοξασίας τους ἐπὶ τοῦ κειμένου τῆς Ἑβραϊκῆς Βίβλου. Ἡ σημαντικότερη περικοπή ἀναφορικά μέ αὐτό τό θέμα ἔχει ὡς ἑξῆς: «Οἱ **Mivim**²³ ἐρώτησαν τόν Ραββί Σιμλαί: πόσοι θεοί²⁴ ἐδημιούργησαν τό σύμπαν; Ἐκείνος ἀπάντησε: Ἐλάτε νά συμβουλευθοῦμε τίς «πρότερες ἡμέρες»²⁵, καθόσον εἶναι γραμμένο: «Ἐρώτησον τώρα περί τῶν προτέρων ἡμερῶν, αἵτινες ὑπῆρξαν πρότερόν σου, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐποίησεν ὁ Θεός τόν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς». Δέν εἶναι γραμμένο ἐδῶ «ἐποίησαν», ἀλλά «ἐποίησεν», στόν ἐνικό, ὑπογραμμίζοντας ὡς ἐκ τούτου ἓνα ὑποκείμενο. Ἡ ἴδια ἀπάντηση ἰσχύει καί σχετικά μέ τό ἐδάφιο τῆς Γένεσις 1:1».

Καί τό ἀκόλουθο σχόλιο ὑποδηλώνει τήν ἀπάντηση σέ κάποια θρησκευτική ἀντιπαράθεση. «Ἐγώ εἶμαι ὁ πρῶτος καί Ἐγώ εἶμαι ὁ ἐσχάτος καί ἐκτός Ἐμοῦ δέν ὑπάρχει Θεός»²⁶. «Ὁ Ἅγιος, ὅς εἶναι εὐλογητός, εἶπε: Ἐγώ εἶμαι ὁ πρῶτος — ἀφοῦ δέν ἔχω πατέρα· καί Ἐγώ εἶμαι ὁ ἐσχάτος — ἀφοῦ δέν ἔχω ἀδελφό· καί ἐκτός Ἐμοῦ δέν ὑπάρχει Θεός — ἀφοῦ δέν ἔχω υἱό»²⁷.

Ἐφόσον ὁ μονοθεϊσμός ὑπῆρξε τό χαρακτηριστικό δόγμα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, πού τόν διέκρινε ἀπό τίς λοιπές

θρησκείες τῆς ἐποχῆς, ἔχουμε τήν διακήρυξη: «Οἰοσδήποτε πού ἀπορρίπτει τήν εἰδωλολατρεία, λογίζεται Ἑβραῖος»²⁸.

Ἀυλότης

Στενά συνδεδεμένη μέ τήν περί Ἑνότητος τοῦ Θεοῦ δοξασία, εἶναι ἡ διδασκαλία ὅτι Αὐτός στερεῖται κάθε σωματικῆς μορφῆς. Πρός ἐπεξήγηση τῶν πολυαριθμῶν βιβλικῶν κειμένων, ὅπου φυσικά ὄργανα ἀποδίδονται εἰς Αὐτόν, οἱ Ραββίνοι παρετήρησαν: «Δανειζόμαστε ὄρους ἀπό τά δημιουργήματά Του καί τούς ἀποδίδουμε σ' Αὐτόν, ὥστε νά βοηθηθεῖ ἡ κατανόηση»²⁹.

Πρός ὑποβοήθηση τῆς κατανόησής τοῦ αὐλοῦ Θεοῦ μέσα στό σύμπαν, ἐπιχειρεῖται κάποια ἀναλογία μέ τό αὐλο τμήμα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης — τήν ψυχή. «Ὁπως ὁ Ἅγιος, ὅς εἶναι εὐλογητός, πληρεῖ ὅλον τόν κόσμον, ἔτσι καί ἡ ψυχή πληρεῖ ὅλο τό σῶμα. Ὅπως Αὐτός βλέπει, ἀλλά δέν μπορεῖ νά ἰδῶθεῖ, ἔτσι καί ἡ ψυχή βλέπει, ἀλλά δέν μπορεῖ νά ἰδῶθεῖ. Ὅπως Αὐτός συντηρεῖ ὅλον τόν κόσμο, ἔτσι καί ἡ ψυχή συντηρεῖ ὅλο τό σῶμα. Ὅπως Αὐτός εἶναι ἀγνός, ἔτσι καί ἡ ψυχή εἶναι ἀγνή. Ὅπως Αὐτός ἐδρεῦει στό ἐσώτατο τμήμα τοῦ σὺμπαντος, ἔτσι καί ἡ ψυχή ἐδρεῦει στό ἐσώτατο τμήμα τοῦ σώματος»³⁰.

«Κάποτε κάποιος ἐρώτησε τόν Ραββάν Γκαμαλιέλ πού βρίσκεται ὁ Θεός. Ἐκείνος ἀπάντησε: «Δέν γνωρίζω». Εἶπε ὁ ἄλλος: «Αὕτη εἶναι ἡ σοφία σου, ὥστε κάθε μέρα ἀναπέμπεις εἰς Αὐτόν προσευχές, χωρίς νά γνωρίζεις πού βρίσκεται!». Τοῦ εἶπε ὁ Ραββάν Γκαμαλιέλ: «Μέ ἐρώτησες σχετικά μέ Ἐναν, ὁ Ὅποιος βρίσκεται μακριά ἀπό μένα σέ ἀπόσταση ἀντίστοιχη μέ ταξίδι τριῶν χιλιάδων καί πεντακοσίων ἐτῶν»³¹. Ἐπίτρεψέ μου νά ἐρωτήσω γιά κάτι πού βρίσκεται μαζί σου ἡμέρα καί νύχτα — ἀναφέρομαι στήν ψυχή σου!». Ὁ ἄλλος εἶπε: «Δέν γνωρίζω». Τότε ὁ Ραββίνος ἀνταπάντησε: «Ἀδυνατεῖς νά μου πεῖς τήν τοποθεσία γιά κάτι πού βρίσκεται μαζί σου καί μέ ἐρωτᾷς γιά Ἐναν, ὁ Ὅποιος βρίσκεται μακριά ἀπό μένα σέ ἀπόσταση ἀντίστοιχη μέ ταξίδι τριῶν χιλιάδων καί πεντακοσίων ἐτῶν!». Τότε ὁ ἄλλος εἶπε: «Ἐμεῖς πράττουμε ὀρθῶς, διότι λατρεύουμε τά ἔργα τῶν χειρῶν μας πού πάντοτε μπορούμε καί τά βλέπουμε». «Μάλιστα — ἦταν ἡ ἀπάντηση — μπορεῖτε καί βλέπετε τά ἔργα τῶν χειρῶν σας, ὅμως ἐκεῖνα ἀδυνατοῦν νά σᾶς δοῦν. Ὁ Ἅγιος, ὅς εἶναι εὐλογητός, βλέπει τά ἔργα τῶν χειρῶν Του, ὅμως ἐκεῖνα ἀδυνατοῦν νά τόν δοῦν!»³².

Ἡ Ραββινική λογοτεχνία περιέχει ἀναρίθμητα κείμενα, τά ὁποῖα καταπλήσσουν τόν ἀναγνώστη ἐξαιτίας τῶν ἐντόνων ἀνθρωπομορφικῶν περιγραφῶν τοῦ Θεοῦ. Αὐτός περιγράφεται ὡς φέρων **τεφιλίν**³³, καλυπτόμενος μέ **ταλέτ**³⁴, προσευχόμενος, μελετῶν τήν Τορά ἐπὶ τρεῖς ὥρες ἡμερησίως³⁵ καί ὀδυρόμενος γιά τίς ἀποτυχίες τῶν δημιουργημάτων Του³⁶. Ἀπεικονίζεται ἐπίσης ἐκτελῶν ὀρισμένες πράξεις πού θά ἐθεωροῦντο ἀξιεπαινες σέ σχέση μέ τόν ἄνθρωπο: ἐπιδεικνύει ἐνδιαφέρον γιά τόν γάμο τοῦ Ἀδάμ καί τῆς Εὕας³⁷, ἐπισκέπτεται τούς ἀρρώστους, συμπονᾷ μέ τούς πενθοῦντες καί θάπτει τούς νεκρούς³⁸.

Ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὁποιαδήποτε ἐρμηνεία τῶν παραπάνω κειμένων, εἶναι ἀδύνατο νά δεχθούμε ὅτι οἱ συντάκτες τους πίστευαν εἰς ἓνα ἐνσώματο Θεό, ὁ ὁποῖος ὄντως ἐξετέλεσε τίς πράξεις πού ἀποδίδονται εἰς Αὐτόν.

Ἐξώφυλλο τῆς ἠθικολογικῆς πραγματείας «Σααρέ Τεσονβά», τοῦ Ραββίνου Γιονά Τζερόντι (π. 1200 - 1263). Κρακοβία, 1595.

Ορισμένοι βλέπουν σ' αυτές τις περιγραφές «τὴν ἐξανθρώπιση τῆς θεότητας καὶ τῆς ἀποδόσεως εἰς Αὐτόν ὅλων τῶν ιδιοτήτων καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν πού τείνουν νά καταστήσουν Αὐτόν προσιτόν εἰς τόν ἄνθρωπον»³⁹. Πιθανότερο, ὅμως, εἶναι ὅτι πίσω ἀπὸ αὐτά τὰ κείμενα κρύβεται ἡ δοξασία τῆς μιμήσεως. Δηλαδή, ὁ Θεός ἐμφανίζεται ὡς τηρών ὁ ἴδιος τὶς ἐντολές πού ἐπιθυμεῖτε νά τηροῦνται ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ.

Πανταχοῦ Παρουσία

Συνακόλουθο μέ τὴν ἰδέα τῆς ἀυλότητας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἰδέα τῆς ἀπανταχοῦ παρουσίας Αὐτοῦ. Ἐνα σῶμα ὑφίσταται, ὑποχρεωτικῶς, ἐντός τοῦ χώρου, ἐνῷ δὲ ἕνα Πνεῦμα ἡ ἐννοία τοῦ χώρου εἶναι ἀνευ σημασίας. Ἐνας συνήθης ὅρος στὴ Ραββινικὴ λογοτεχνία γιὰ τὴ Θεότητα εἶναι «**Ἀμακόμ**», «**Ὁ Τόπος**», πού ἀπορρέει ἀπὸ τὴ δοξασία: «Ὁ Ἅγιος, ὅς εἶναι εὐλογητός, εἶναι ὁ τόπος τοῦ σύμπαντος Του» τὸ σύμπαν ὅμως δέν εἶναι ὁ τόπος Του⁴⁰, ἥτοι, Αὐτὸς περιβάλλει τὸ διάστημα, ὅμως τὸ διάστημα δέν Τόν περιβάλλει.

Στὸ Μιδράς ἀναφέρεται ὁ ἀκόλουθος διάλογος ἀνάμεσα σέ κάποιον Ἑθνικὸ καὶ ἕναν Ραββῖνο. Ρώτησε ὁ πρῶτος: «Γιατί ὁ Θεός μίλησε μέ τόν Μωυσή μέσα ἀπὸ μιὰ βάτο;». Ἀπάντησε ὁ δεύτερος: «Γιὰ νά διδάξει πὼς δέν ὑπάρχει τόπος κενός ἐκ τῆς Θείας Παρουσίας, οὔτε ἔστω ἕνα ταπεινὸ ἀντικείμενο ὅπως ἡ βάτος»⁴¹. Τό ρητὸ πού ἀκολουθεῖ ἀποδίδεται στὸ Θεό: «Σέ κάθε τόπο, ὅπου θά συναντήσεις ἀποτυπώματα ἀνθρώπων, ἐκεῖ εἶμαι Ἐγώ»⁴².

Τὸ ἐρώτημα πὼς δύναται ὁ Θεός νά βρίσκεται ταυτόχρονα παντοῦ, ἔτυχε ποικίλων ἀπαντήσεων. Μιά ἀπὸ τίς ἀπαντήσεις πού παρέχονται εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀναλογία: «Θά ἡμπορούσε νά παρομοιασθεῖ μέ ἕνα σπήλαιο στὴν ἀκροθαλασσιά. Ἡ φουρτουνιασμένη θάλασσα κατακλύζει μέ τὰ νερά της τὸ σπήλαιο· ὅμως, τὰ νερά τῆς θάλασσας δέν μειώνονται. Παρομοίως, καίτοι ἡ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου ἦταν πλήρης ἀπὸ τὴ λαμπρότητα τῆς **Σεχινά**⁴³, αὐτὴ οὐδόλως μειώθηκε εἰς τὸ σύμπαν»⁴⁴.

Ἄλλες ἐρμηνεῖες πού προτάθηκαν, σκιαγραφοῦνται σέ ἱστορίες ὅπως οἱ ἀκόλουθες: «Κάποιος Σαμαρείτης ρώτησε τὸν Ραββὶ Μείρ: «Πὼς εἶναι δυνατόν νά δεχθοῦμε τὴ δὴλωση τῆς Γραφῆς: Δέν πληρῶ Ἐγὼ τὸν Οὐρανὸ καὶ τὴν Γῆν»⁴⁵. Δέν ὁμίλησε μέ τόν Μωυσή μέσω τῶν δύο μοχλῶν τῆς Κιβωτοῦ;». Ὁ Ραββῖνος τοῦ ζήτησε νά φέρει δύο μεγάλους καθρέπτες καὶ νά κοιτάξει τὴν ἀπεικόνισή του μέσα σ' αὐτούς. Τὴν εἶδε σέ μεγέθυνση. Κατόπιν τοῦ ζήτησε νά φέρει δύο μικροὺς καθρέπτες καὶ νά κοιτάξει μέσα σ' αὐτούς. Εἶδε τὴν ἀπεικόνισή του σέ σμίκρυνση. Τότε ὁ Ραββὶ Μείρ εἶπε: «Ἐάν ἐσύ, ἕνας κοινὸς θνητός, δύνασαι κατὰ βούληση νά μεταβάλλεις τὸ παρουσιαστικό σου, πόσο πῶς πολὺ μπορεῖ νά πράξει τοῦτο Ἐκεῖνος, ὁ Ὅποιος ἐλάλησε καὶ ἐγένετο ὁ κόσμος!»⁴⁶.

«Κάποιος αἰρετικὸς εἶπε στὸν Ραββὴν Γκαμιέλ: Σεῖς οἱ Ραββῖνοι διακηρύσσετε ὅτι ὅπου συνέρχονται δέκα⁴⁷ άτομα γιὰ νά προσευχηθοῦν, ἐκεῖ ἐνυπάρχει ἡ **Σεχινά**· τότε, ὅμως, πόσες **Σεχινὸς** ὑπάρχουν; Ὁ Ραββῖνος φώναξε τὸν ὑπηρέτη τοῦ αἰρετικοῦ καὶ τὸν κτύπησε μέ μιὰ κουτάλα. «Γιατί τὸν κτύπησες», ρώτησε ὁ τελευταῖος καὶ ὁ Ραββῖνος ἀπάντησε: «Ἐπειδὴ ὁ ἥλιος ὑπάρχει στὴν οἰκία ἐνός ἀπίστου». «Ὅμως ὁ ἥλιος λάμπει σ' ὅλο τὸν κόσμο», ἀντίτεινε ὁ αἰρετικὸς καὶ ὁ ραββῖνος ἀνταπάντη-

Σελίδα ἀπὸ τὴν Ἀγκαδα Βενετίας (1609), ὅπου ἀπεικονίζονται οἱ ἐξερχόμενοι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο Ἰσραηλίτες, μεταφέροντες καὶ τὰ ὅσια τοῦ Ἰωσηφ.

σε: «Ἐάν ὁ ἥλιος, πού εἶναι ἕνα ἀπὸ τίς μυριάδες ἑκατομμύρια ὑπηρέτες τοῦ Θεοῦ, μπορεῖ καὶ ἐνυπάρχει σέ κάθε σημείο τοῦ κόσμου, πόσο πῶς πολὺ μπορεῖ ἡ **Σεχινά** νά λάμπει σ' ὅλο τὸ σύμπαν!»⁴⁸.

Ἐνας λόγος γιὰ τὴν ἀποδόθηκε τὴν μεγάλη ἐμφαση στὴν ἰδέα τῆς Θείας πανταχοῦ παρουσίας, ἦταν γιὰ νά συνειδητοποιήσει ὁ ἄνθρωπος ὅτι πάντοτε τελεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ραββὶ Γεουδά, συντάκτης τῆς Μισνά, εἶπε: «Ἀναλογίσθητι τρία τινὰ καὶ δέν θά περιέλθης εἰς χεῖρας τῆς ἁμαρτίας: γένωσκε τί εἶναι ὑπεράνω σου — ὀφθαλμός ὁρῶν καὶ οὐς ἀκούων καὶ πᾶσαι αἱ πράξεις σου ἐν τῷ βιβλίῳ γεγραμμένα»⁴⁹.

Ὁ Ραββὶ Γιοχανάν Μπέν Ζακκά ἀπηύθυνε ἀπὸ τὸ ἐπιθανάτιο κρεβάτι πρὸς τοὺς μαθητὲς του τὴν ἀκόλουθη προτροπὴ: «Εἶθε τὸ θέλημά Του ὅπως ὁ φόβος τοῦ Οὐρανοῦ νά εἶναι ἐπάνω σας ἐξίσου ἐντονός, ὡς τοῦ ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος». Ἐκεῖνοι ἀναφώνησαν: «Μόνον ἐξίσου!». Καὶ αὐτὸς ἀπάντησε: «Εἶθε νά εἶναι ἐξίσου ἐντονός· διότι γνωρίζετε πὼς ὅταν κάποιος πρόκειται νά διαπράξει μιὰν παρανομία, λέει: ἐλπίζω κανεὶς νά μὴν με δεῖ»⁵⁰. Ἡ σκέψη, συνεπῶς, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξακολουθητικὴ ἐπιτήρηση τοῦ Θεοῦ, δύναται νά ἀποτελέσει ἰσχυρὸν ἀνασταλτικὸν παράγοντα κατὰ τῆς παρανομίας.

Τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι ἀδύνατον νά ξεφύγει κανεὶς τῆς Θείας Παρουσίας, σκιαγραφεῖται παραστατικώτατα στὴ συζήτηση τοῦ Ραββὶ Γιοσέ καὶ μιᾶς Ρωμαίας ἐπιστάτριας. Εἶπε ἐκείνη: «Ὁ Θεός μου εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν δικό σου, διότι ὅταν ὁ Θεός σου ἀποκαλύφθηκε στὸν Μωυσή μέσα ἀπὸ τὴν φλεγώμενη βάτο, ἐκεῖνος ἀπέκρυψε τὸ πρόσωπό του· ὅταν ὅμως ἀντίκρυσε τὸ φίδι, πού εἶ-

Ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου «Κουζαρί», ἔργο τοῦ περιφημοῦ φιλόσοφου καὶ ποιητῆ Ραββί Γεουντὰ Ἀλεβή, 12ος αἰώνας. Ἡ Μενορά ἀποτελεῖ τὸ ἐκδοτικὸ σύμβολο τοῦ Μειρ Παρένζο, Βενετία 1547.

ναὶ ὁ θεὸς μου, «ἔφυγε ἀπ' ἔμπροσθεν αὐτοῦ»!⁵¹. Ὁ Ραββίνος ἀπάντησε: «ὅταν ὁ Θεὸς μας ἀποκαλύφθηκε στὸν Μωυσῆ μέσα ἀπὸ τὴ βάτο, δὲν ὑπῆρχε τόπος ὅπου θὰ μπορούσε νὰ διαφύγει ἀφοῦ Αὐτός βρίσκεται παντοῦ. Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ, ὅμως, τὸ φίδι πού εἶναι θεὸς σου, δὲν χρειάζεται παρὰ ἓνας νὰ ὀπισθοχωρήσει δύο ἢ τρία βήματα γιὰ νὰ ξεφύγει „ἰι“ αὐτό!»⁵².

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἐξοδος Ραββά, 5:14.
2. Γένεσις Ραββά, 38:13. Ἡ ἀναφορά ἐδῶ εἶναι γιὰ τὸ πνεῦμα πού φέρει ὁ ἄνθρωπος.
3. Μιδράς Ἀγκαδολ, ἐκ. S. Schechter, 1:189.
4. Στὸ Ἑβραϊκὸ προσευχολόγιο, ὁ Θεὸς ἀναφέρεται ὡς «ἀναγεννῶν καθημερινῶς τὸ ἔργο τῆς δημιουργίας» (Σημ. Μ.: Βλέπε **Καθημερινὸν Προσευχολόγιο**», σελ. 93).

5. Μεχίλτα, 18:12.
6. Πραγμ. Χουλίν, 59β.
7. Ψαλ. 14:1, 53:1, 10:13 καὶ Ἱερ. 5:12.
8. Πραγμ. Μπ. Μπάθρα, 16β.
9. Γένεσις Ραββά, 26:6.
10. Ὁ ὅρος **Ἐπικούρειος** μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια συναντᾶται καὶ στὸν Ἰώσηπο, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στοὺς ἀνθρώπους «πού ἀποκλείουν τὴν πρόνοια ἀπὸ τὴ ζωὴ, πού δὲν πιστεύουν ὅτι ὁ Θεὸς φροντίζει τὸν κόσμο, οὔτε ὅτι τὸ σύμπαν κυβερνᾶται καὶ τελεῖ ὑπὸ ἐλεγχου, ἀλλὰ λέγουν ὅτι ὁ κόσμος φέρεται ἀπὸ μόνου του, χωρὶς ἀφεντικό καὶ χωρὶς φύλακα», (Ἀρχ. 10 - 11:7).
11. Τσοφέτα Σαβουώτ, 3:6.
12. Δευτερονόμιον, 6:4.
13. Πραγμ. Μπεραχώτ, 2:2.
14. Πραγμ. Σανεδρίν, 38α.
15. Γένεσις Ραββά, 1:3.
16. Ἡσαΐας, 44:24.
17. Δευτερονόμιον Ραββά, 2:31.
18. Σιφρέ Ἀριθμοί, 111.
19. ὁ.ἀ.
20. Πραγμ. Ὁραγιόθ, 8α.
21. Πραγμ. Χουλίν, 5α.
22. Πραγμ. Σανεδρίν, 77α.
23. Ἡ λέξη σημαίνει «αἱρετικός», ἐνίοτε ἀναφέρεται στοὺς Χριστιανούς. Ἐπὶ τοῦ θέματος βλ. R.T. Herford "Christianity in Talmud and Midrash" καὶ εἰδικότερα σ. 255.
24. Σημ. Μ.: Τὸ ἐρώτημα ἀφορᾷ τὸ πρῶτο ἐδάφιο τῆς Γένεσης, ὅπου κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸ κείμενο ὁ Θεὸς ἀποκαλεῖται διὰ τοῦ ὅρου **ΕΛΟ'Ι'Μ**, λέξη μὲ μορφὴ πληθυντικού. Ἡ Ἑβραϊκὴ παράδοση ἐκλαμβάνει αὐτὸ τὸν ὅρο ὡς *pluralis majestis*, «πληθυντικὸ μεγαλοπρέπειας».
25. Σημ. Μ.: Δηλαδή, τὸ ἐδάφιο ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἔκφραση περὶ τῶν «προτέρων ἡμερῶν», ἥτοι Δευτερονόμιον, 4:32.
26. Ἡσαΐας, 44:6.
27. Ἐξοδος Ραββά, 29:5.
28. Πραγμ. Μεγκίλτα, 13α.
29. Μεχίλτα, 19:18.
30. Πραγμ. Μπεραχώτ, 10α.
31. Ὁ Θεὸς πιστεύετο, κατοικεῖ στὸν ὕψιστο, ἥτοι τὸν ἑβδομο οὐρανὸ, ἡ δὲ ἀπόσταση μεταξὺ κάθε οὐρανοῦ ἀπαιτοῦσε ταξίδι πεντακοσίων ἐτῶν (Πραγμ. Χαγκίγκα, 13α).
32. Μιδράς Ψαλμοί, 103:1.
33. Πραγμ. Μπεραχώτ, 3β. Σημ. Μ.: Σύμβολα: δύο μικρὲς δερμάτινες θήκες, πού περιέχουν περγαμηνές μὲ κείμενα τῆς Πεντατεύχου, πού φέρουν οἱ ἄνδρες στὸ κεφάλι καὶ τὸν ἀριστερὸ βραχίονα κατὰ τὴν καθημερινὴ πρωινὴ προσευχὴ.
34. Πραγμ. Ρῶς Ἀσσανά, 17β. Σημ. Μ.: Σάλι σὲ ὀρθογώνιο σχῆμα πού φέρουν οἱ ἄνδρες κατὰ τὴν πρωινὴ προσευχὴ.
35. Πραγμ. Ἀβοντά Ζαρά, 3β.
36. Πραγμ. Χαγκίγκα, 5β.
37. Πραγμ. Μπεραχώτ, 61α.
38. Γένεσις Ραββά, 8:13.
39. Βλ. S. Schechter, "Aspects of Rabbinic Theology", σ. 36.
40. Γένεσις Ραββά, 68:9.
41. Ἐξοδος Ραββά, 2:5.
42. Μεχίλτα, 17:6.
43. Σημ. Μ.: Ὁρος τῆς ραββινικῆς σκέψης γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς ἔννοιας τῆς Θείας Παρουσίας.
44. Ἀριθμοί Ραββά, 12:4.
45. Ἱερεμίας, 22:24.
46. Γένεσις Ραββά, 4:4.
47. Ἡ ἀπαρτία πού ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν τέλεση λειτουργίας.
48. Πραγμ. Σανεδρίν, 39α.
49. Πραγμ. Ἀβώτ, 2:1.
50. Πραγμ. Μπεραχώτ, 28β.
51. Βλ. Ἐξοδος, 4:3.
52. Ἐξοδος Ραββά, 3:12.

(Ἀπὸ τὸ Everyman's Talmud — New York: Schocken Books, 1975).

‘Ο έξηλεκτρισμός τής Θεσσαλονίκης καί οί ‘Ισραηλίτες υπάλληλοι τής «ΚΕΤΗΘ»

Τοῦ κ. ΙΩ. ΣΑΛΑΠΑΣΙΔΗ, ‘Ηλεκτρολόγου - Μηχανικοῦ τής ΔΕΗ

Στό τεῦχος 87 - 88, Μάιος - ‘Ιούλιος 1986 τῶν «Χρονικῶν», ἀναφερθήκαμε σύντομα ἀλλά πολύ περιεκτικά στίς συνέπειες πού προέκυψαν γιά τούς ‘Ισραηλίτες υπάλληλους τής «ΚΕΤΗΘ» ἀπό τή γερμανική κατοχή.

Στήν τελευταία παράγραφο τοῦ πιά πάνω δημοσιεύματος ἀναφέρεται ἡ ἀντίδραση τής ἐλληνικῆς πολιτείας στίς ἐπιθυμίες τῶν τοπικῶν γερμανικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, γιά τήν ἀπομάκρυνση τῶν ‘Ισραηλιτῶν ἀπό τίς ἐγκαταστάσεις τής Κρατικῆς ‘Εταιρείας Τροchioδρόμων καί ‘Ηλεκτροφωτισμοῦ Θεσσαλονίκης.

Παρακάτω, παραθέτουμε τό κείμενο, στό ὁποῖο ἀναφέρονται ἀναλυτικά οἱ ‘Ισραηλίτες υπάλληλοι πού ἀπομακρύνθηκαν, καθῶς καί τά διάφορα τμήματα στά ὁποῖα ὑπηρετοῦσαν. Τέλος, στήν τελευταία παράγραφο ἀναφέρεται ἡ φροντίδα τής πολιτείας, γιά τήν ὁποία νομίζουμε ὅτι δέν χρειάζεται ἰδιαίτερο σχόλιο. ‘Η στοργή καί ἡ δικαιοσύνη τής ‘Ελληνικῆς Πολιτείας εἶναι φανερή.

Μέ τήν εὐκαιρία, παρακαλῶ ὅσους διαθέτουν στοιχεῖα πού θά μπορούσαν νά βοηθήσουν τήν ἐρευνα - μελέτη μου, μέ θέμα «**‘Ιστορία τοῦ ἐξηλεκτρισμοῦ τής Θεσσαλονίκης**», νά μοῦ τά στείλουν.

ΑΠΟΦΑΣΙΣ

“Εχοντες ὑπ’ ὄψιν τήν ὑπ’ ἀριθμ. 1625/10.3.943 ἀναφοράν τής ΚΕΤΗΘ δι’ ἧς ἀναφέρει ἡμῖν ὅτι ἀπό τῆς 6ης Μαρτίου ἔ.ἔ. ἀπηγορεύθη παρὰ τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς Θεσσαλονίκης εἰς τούς ‘Ισραηλίτας ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν ἐκ τοῦ ὠρισμένου χώρου ἐνθα ἐγκαταστάθησαν πρό τινος καί ἡ μετάβασις τῶν εἰς ἄλλα μέρη τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, ἐν οἷς περιλαμβάνονται καί οἱ κάτωθι ‘Ισραηλίται υπάλληλοι τής ΚΕΤΗΘ μή δυνάμενοι διά τήν ὥς ἄνω αἰτίαν νά παράσχωσιν τās ὑπηρεσίας αὐτῶν εἰς ταύτην, ἤτοι:

Α. ‘Υπάλληλοι Γραφείων

- 1) Δαβίδ Κόβο, Τμηματάρχης Α’
- 2) Ἀλμπέρτον Φλωρεντίν, Τμηματάρχης Β’
- 3) Σαλιέλ Ὁβαδία, Λογιστής Α’
- 4) Μαίρη Ῥέρα, Λογιστής Α’
- 5) Μαῖρ Μωσέ, Λογιστής Α’
- 6) Ρετζίνα Λεβή, Γραμματεὺς Β’
- 7) Σολομών Μатарάσο, Εἰσπράκτωρ φ.
- 8) Βιδάλ Καμπιλή, Εἰσπράκτωρ φ.
- 9) Ἰσαάκ Ἀρδίτι, Ὑπολογ.
- 10) Ἡλίας Στρούγκο, Ὑπογραμμ.
- 11) Σολομών Μатарάσο, ἡμερ. γραφεύς.

Β. Ὑπηρεσία Δικτύου Φωτισμοῦ

- 12) Χαῖμ Μπενσουσάν, Ἀρχιτεχνίτης Ἡλεκτρ.
- 13) Σαμουέλ Χαουέλ, Ἡλεκτροτεχνίτης.

Γ. Ὑπηρεσία Α’ Ἐργοστασίου Παραγωγῆς

- 14) Λεών Δαφφάν, Ἡλεκτροτεχνίτης
- 15) Ἰσαάκ Μάνο, Ἡλεκτροτεχνίτης
- 16) Μωρίς Δαφφάν, Ἡλεκτροτεχνίτης
- 17) Μπεσόν Ἀβαγιού, Ἡλεκτροτεχνίτης.

Δ. Ὑπηρεσία Β’ Ἐργοστασίου Παραγωγῆς

- 18) Μαῖρ Ἀδεγέζ, Μηχανοδηγός

- 19) Ἀλβέρτος Σοέλ, Ἡλεκτροτεχνίτης. Ἐάν δέν θά δυνήθῃ νά παράσχῃ τās ὑπηρεσίας του.
- 20) Δαβίδ Κάστρο, Ἀρχιτεχνίτης Ἡλεκτρ.

Ε. Ὑπηρεσία ῬΕΞΕΩΣ Τροχίμων

- 21) Ἰσαάκ Τσίκου, Ἀρχιτεχνίτης Ἡλεκτρ.
- 22) Ἀλβέρτος Ναχαμάς, Συναρμολόγος
- 23) Ἰωσήφ Σιών, Ἡλεκτροτεχνίτης.

ΣΤ. Ὑπηρεσία Κινήσεως Τροchioδρόμων

- 24) Σαλιέλ Νатарάσο, γραφεύς φυλ. πορείας
- 25) Ἰσαάκ Μήτσε, Ὁδηγός
- 26) Ἰσαάκ Σαμπόν, Ὁδηγός
- 27) Μουσιόν Μπέγκος, Ὁδηγός
- 28) Μωῦς Ναχαμούλης, Εἰσπράκτωρ
- 29) Ἐφραῆμ Σιών, Εἰσπράκτωρ

ΑΠΟΦΑΣΙΖΟΜΕΝ

ὅπως χορηγῶνται εἰς τούς οὕτω εὐρισκομένους ἐξ ἀνωτέρας βίας ἐκτός ὑπηρεσίας ὡς ἄνω υπάλληλους τής ΚΕΤΗΘ αἱ πλήρεις ἀποδοχαὶ αὐτῶν μεθ’ ὧν τῶν σχετικῶν αὐξήσεων ἀκριβείας βίου, ὡς καί τό συσσίτιον τῶν διατρεφομένων παρ’ αὐτῶν μελῶν οἰκογενείας, οὐχί δὲ καί τό ἀτομικόν αὐτῶν συσσίτιον, μέχρι 31 Μαΐου.

Οἱ Ὑπουργοί

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
Σ. Μουτούσης

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
καί Εἰδικῇ Ἐντολῇ
Ι. Κωνιωτάκης

Ἀνακοίνωσις:

- 1) ΚΕΤΗΘ Θεσσαλονίκην
- 2) Δ/σιν Ε’ τοῦ-εἰς ἰδίου Ὑπουργείου Ἀκριβές ἀντίγραφον

Προσκύνημα στήν 'Ανδρίτσαίνα

Μετά από 43 χρόνια
Του κ. Ι.Μ. ΜΠΕΣΣΟ

Πέρασαν ολόκληρα 43 χρόνια από την ημέρα που καταφύγαμε στην 'Ανδρίτσαίνα, 4 'Ελληνες — 'Εβραίοι τό θρήσκειμα — έξ 'Ιωαννίνων, τη υποδείξει του άειμνήστου ανθρωπιστή και γενναίου **Νίκου Μητρόπουλου**, γιά νά γλυτώσουμε από τά νύχια του επάρατου κατακτητή της πατρίδας μας.

Οί 'Ανδριτσάνοι, όπως κι ή συντριπτική πλειοψηφία του γενναίου ελληνικού λαού, μάς δέχθηκαν μ' άνοιχτές τίς αδελφικές αγκάλες των καί μάς βοήθησαν νά αποφύγουμε τό μοιραίο στά τερατώδη στρατόπεδα συγκεντρώσεως, πού μέ τη γνωστή μεθοδική κτηνωδία τους έξολόθρεψαν έκατομμύρια άθώων ατόμων, γιά νά χρησιμοποιήσουν τά πτώματα των θυμάτων τους γιά θεμέλια της υπερανωτέρας 'Αρίας φυλής των.

Μου ήλθε αυτόματα στή μνήμη μου μία φράση από τό ήμερολόγιο της τραγικής δεκαπεντάχρονης 'Εβραιοπούλας του 'Αμστερνταμ, της 'Αννας Φράνκ, πού κρυβόταν μέ τούς γονείς της σέ μία σοφίτα κι άκούοντας κλάμματα, θρήνους καί κραυγές απογνώσεως, κρυφοκοίταζε πίσω από τά παντζούρια κι είδε μέ τρομάρα τήν απάνθρωπη μεταχείριση των άθώων γυναιοπαίδων καί υπερηλίκων από τούς βάρβαρους ναζήδες κι έτρεξε στό ήμερολόγιό της κι έγραψε ότι «ουδέποτε τέτοια κτήνη έπατησαν τή γή».

Μέ τήν άπελευθέρωση της πολυπαθούς πατρίδος μας από τό βάρβαρο ζυγό του κατακτητή, έκανα **τάμα** νά έπιστρέψω γιά προσκύνημα στήν 'Ανδρίτσαίνα καί νά έκφράσω τήν είλικρινή εύγνωμοσύνη μου στους άνθρωπιστές καί γενναίους 'Ανδριτσάνους, μεταξύ αυτών οι οίκογένειες του **Γιαννάκου Μπούτη, Πέτρου καί Παισαβία Κανελλόπουλου, 'Αποστόλη καί Δημήτρη Μαλάμη, Ζαφειρόπουλοι, Ζάρα, Λούτη** κι έκατοντάδες άλλων οικογενειών πού κινδύνευσαν τή ζωή τους γιά χάρη μας.

'Ιδιαίτερα εύγνωμοσύνη στήν άείμνηστη **'Αθηνά Κίκου** καί τήν κόρη της **Φρόσω**, πού μέ τη θερμή στοργή των καί γενναιοφροσύνη των πρός ήμάς, μέ τόν άρχοντικό, εύγενικό καί πραιο χαρακτήρα τους, επέτυχαν νά γεμίσουν τό κενό στίς καρδιές μας, εξαιτίας του άδικου χαμού των γονέων μας κι αδελφών μας στά κτηνώδη κι απάνθρωπα στρατόπεδα συγκεντρώσεως του 'Αουσβιτς, Νταχάου κ.λπ.

Δανείζομε λίγες στροφές του 'Εθνικού μας 'Υμνου, γιά νά δώσω τήν πρέπουσα είκόνα της αυτοθυσίας του ήρωικού ελληνικού λαού: «Κι άργει νά 'ρθει εκείνη ή μέρα κι ήσαν όλα σιωπηλά, γιατί τά 'σκιαζε ή φοβέρα καί τά πλάκωνε ή σκλαβιά». 'Ο γενναίος ελληνικός λαός δέν σιώπησε, ούτε σκιάχτηκε τή φοβέρα κι ούτε δέχθηκε νά τόν πλακώσει ή σκλαβιά, παρά γιγάντωσε τό άνάστημά του, πολέμησε τόν επάρατο κατακτητή, αναγκάζοντάς τον σέ ήττα καί ντροπή καί καθάρισε μία καί καλή τό 'Αγιο χώμα της πατρίδας μας.

'Η δέ εύγενική καί μικρόσωμη **'Αθηνά Κίκου**, ύψωσε τό άνάστημά της σάν ένα μυθικό γίγαντα καί περιφρόνησε

τίς φοβέρες του βάρβαρου κι άκαρδου κατακτητή καί μέ τη γνωστή εύγενική πραότητα της εξακολούθησε τό εύεργετικό της έργο, πού της δίκαιωσε μία έκλεκτή θέση στό πάνθεον των άειμνήστων Σουλιοτοπούλων. 'Η 'Ανδρίτσαίνα ούτε γέννησε κι ούτε γαλούχησε Πηλιογούσηδες, παρά υπεβλήθη σ' άμέτρητες αίματηρές θυσίες, γιά νά κατατροπώσει τόν κτηνώδη κατακτητή πού μόλυνε τήν όμορφη πατρίδα μας στό πέρασμά του.

Κανένας όμόθρησκός μου δέν ξεχνά κι ούτε θά ξεχάσει τή γενναιοψυχία του άείμνηστου **'Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού** καί τήν άνδρεία του τότε 'Αρχηγού της 'Αστυνομίας **'Αγγέλου 'Εβερετ**, πού μάς χορήγησαν πλαστές ταυτότητες γιά νά μπορέσουμε νά ξεφύγουμε τόν θανάσιμο κλοιό των βαρβάρων ναζήδων.

'Ο γενναίος καί υπερήφανος ελληνικός λαός, κατά τη διάρκεια της τρισχιλιετούς ενδόξου ιστορίας του, ήρωικός καί άφοβος, πρωτοπόρος, αγωνίστηκε κι έχυσε ποτάμια αίματος γιά τήν ανεξαρτησία κι έλευθερία του ατόμου, του πνεύματος, της σκέψης, του λόγου, της τιμής, των ήθικών αξιών καί τό πασίγνωστο ρωμείο φιλότιμο, ουδέποτε όμως, καί τονίζω ουδέποτε, γιά πετροδολαρία.

Μεταπολεμική προσωπική τραγωδία μ' άνάγκασε νά μεταναστεύσω καί νά ζήσω τά τελευταία 30 χρόνια στήν ξενιτιά. Μόλις τήν παρελθούσα εβδομάδα, ό Πολυεύσπλαχνος μ' άξίωσε νά πραγματοποιήσω τό προσκύνημά μου στήν 'Ανδρίτσαίνα, κι όπως πάντα, οι καλοί μου καί γενναίοψυχοι 'Ανδριτσάνοι μέ δέχθηκαν μ' άνοιχτές τίς αδελφικές τους αγκάλες καί μέ τη γνωστή τους αξιοπρέπεια έκτίμησαν τήν αίώνια εύγνωμοσύνη μου κι εύχαριστίες μου. Χύθηκαν άρκετά δάκρυα χαράς καί καταναλώθηκαν πολλά λίτρα κρασιού γιά τό συγκινητικό αυτό γεγονός.

'Ο καθένας μας χωριστά κι όλοι μας ένωμένοι, άς άφιερώσουμε τίς φυσικές καί πνευματικές δυνάμεις μας γιά μία δίκαια παγκόσμια ειρήνη, χωρίς πολέμους κι αίματοχυσίες, ούτως ώστε οι έρχόμενες γενεές νά μή ζήσουν τίς τραγικές ήμέρες καί τήν κόλαση πού έζησε καί ζει ή γενιά μας.

'Ενα μεγάλο εύγε στους γενναίους 'Ανδριτσάνους κι ένα μέγιστο εύγε στον μεγαλόψυχο καί ήρωικό ελληνικό λαό. Είθε ό Πανάγαθος νά προστατεύει καί διαφυλάττει τήν όμορφη 'Ελλάδα μας.

(*Ο Ι.Μ. Μπέσσο είναι ένας από τούς επιζήσαντες από τό 'Όλοκαύτωμα 'Εβραίους από τά 'Ιωάννινα. Σήμερα ζει στίς ΗΠΑ. Τό παραπάνω σημείωμα τό έγραψε στίς 6.10.1986*).

ΕΞΑΓΝΙΣΜΟΣ

Της Κυρίας ΑΛΕΚΑΣ ΜΑΝΤΖΟΥΛΙΝΟΥ

Σάν όλες τις άλλες ημέρες, καί εκείνη τήν ημέρα, ό λοχαγός Χάιντς Ρέντερ έφερε βόλτα όλη τήν πόλη. Σκοπός του ήταν νά ρωτήσει, νά ψάξει, νά μάθει, νά βεβαιωθεί πώς όλοι οί κάτοικοί της ήταν χριστιανοί. Μπορεί καί μωαμεθανοί καί άθρησκοι, όχι όμως έβραίοι. Γιατί κανέναν έβραίο δεν μπορούσε νάχει θέση στην έλληνική γή πού κάτεχε καί διοικούσε τότε τό Τρίτο Ράιχ.

Χρόνια στην ύπηρεσία των Ναζήδων. Άξεδίψαστος από τό δηλητήριο του ρατσισμού κατεύθυνε τήν έρευνα καί τούς διωγμούς των Έβραίων, μεθοδικά καί σίγουρα, πού ταίριαζε μέ τόν σκληρό του χαρακτήρα καί πού χάρη σ' αυτόν είχε καταφέρει μέσα σέ λίγα χρόνια νά κερδίσει τόσα γαλόνια μαζί μέ τήν απόλυτη έμπιστοσύνη των ανωτέρων του.

Άκολουθώντας τό άνιχνευτικό του σύστημα, άρχιζε από τούς μεγάλους, τούς κεντρικούς δρόμους μέ τά ύψηλά σπίτια, τά δημόσια κτίρια μέ τάρτσες καί υπόγεια, γιά νά ξανοιχτεί ύστερα στίς γειτονιές καί τά στενά δρομάκια μέ τά χαμηλά σπίτια καί τίς αϋλές καί νά καταλήξει στην πλατεία μέ τά καφενεϊα καί τούς πάγκους γιά τούς περαστικούς καί γιά τίς μάνες πού φέρνανε τά παιδιά τους νά παίξουνε.

Έκει ήταν εύκολο νά πιάσει φιλική, τάχατες, κουβέντα — καί τά κατάφερνε μέ τά λίγα ελληνικά πού είχε μάθει — όχι βέβαια γιά νά διασκεδάσει ή νά ξεκουραστεί, αλλά γιά νά μήν του ξεφύγει καί ή

πιό άσήμαντη πληροφορία, πού θά μπορούσε νά βοηθήσει στην έκτέλεση της άποστολής του.

Άπό τά παιδιά πού τρέχανε καί παίζανε στην πλατεία είχε ξεχωρίσει από τήν πρώτη φορά πού ήρθε, μιάν εξάχρονη παιδούλα, πού όταν τρέχοντας περνούσε από τόν πάγκο του τήν φώναζε νάρθει νά κάτσει λίγο κοντά του. Ήταν άπαράλλαχτη ή κόρη του, πού είχε τόσο καιρό νά τή δει. Τά ίδια γαλανά μάτια, τά ίδια ίσια ξανθά μαλλιά, τό ίδιο χαμόγελο, καθώς τή θυμάται πού τήν κρατούσε άπό τό χέρι στον Κυριακάτικο περίπατό τους στίς όχθες του Σπρέε.

Έτσι, κ' εκείνο τό πρωινό, μετά τή δουλειά του, ήρθε στην πλατεία, καί όταν είδε τό κοριτσάκι νά παίζει καί νά τρέχει, του έγνεψε νάρθει κοντά του, νά του δώσει τή σοκολάτα πού του είχε φέρει, όπως πάντα. Κ' εκείνο έπήγε γελαστό.

«Ξέρεις γιατί σέ ξεχωρίζω καί σ' αγαπώ;», του είπε καθώς χάιδευε τά μαλλάκια του.

Κολακευμένο καί γελαστό τό παιδί σήκωσε τούς ώμους, γιά νά πει «όχι».

«Γιατί μοιάζεις στην κόρη μου. Είσαι ίδια. Έχετε ακόμα καί τό ίδιο όνομα. Τή λένε όπως κ' έσένα, Άννα».

Ή μικρή τόν κοίταξε χωρίς νά πει τίποτα, μά έπεσε σέ συλλογή. Καί ύστερα από λίγο του είπε μέ χαμηλή φωνή: «Μά έμένα δέ μέ λένε Άννα. Μέ λένε Χάννα».

Τό ξάφνιασμα διαπέρασε τό κορμί του Γερμανού λοχαγού σάν ηλεκτρική εκκένωση. «Χάννα». Τή λέγανε Χάννα.

Έκανε νά σηκωθεί νά φύγει, νά κάνει γιά τή Χάννα καί τό σόι της ό,τι τόν πρόσταζε ό ναζιστικός του όρκος γιά τούς έβραίους. Όμως αντί γιά όλα αυτά, άπλωσε τό χέρι του, χάιδεψε στοργικά τό ξανθό κεφαλάκι της, πού ήταν ολόιδιο μέ τής κόρης του τής Άννας. Κ' έφυγε.

Άπό κείνη τήν ημέρα ό λοχαγός Χάιντς Ρέντερ δεν ξαναφάνηκε στην πλατεία. Άλλά ούτε καί στην Κομαντατούρ.

Μαθεύτηκε πώς είχε ζητήσει νά μετατεθεί σέ μάχιμη μονάδα καί νά σταλεί στο μέτωπο...

(Άπό τή Νέα Έστια, 1.12.1986)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 - 104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. **Ίωσήφ Λόβιγγερ**
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

12 'Οκτωβρίου 1944:

οί Γερμανοί κατακτητές έγκαταλείπουν τήν 'Αθήνα

Της κ. ΚΑΤΕΡΙΝΑΣ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ

Ο Σαούλ Λεβή ήταν λοχίας έφεδρος στο μέτωπο της 'Αλβανίας και στην ύποχωρηση ακολούθησε τόν λοχαγό του στην 'Αθήνα. Σ' όλη τή διάρκεια της γερμανικής κατοχής, κρύφτηκε στο σπίτι του, μέ ψεύτικο όνομα και ψεύτικη ταυτότητα μέ όλες τīs σφραγίδες και τīs υπογραφές, ταυτότητα από εκείνες πού εξέδιδε τότε ή ελληνική αστυνομία έν γνώσει της γιά νά προστατέψει όσους μπορούσε από τά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Ό Σαούλ Λεβή έγινε Παύλος Λεβάκης και, έστω μέ τήν ψυχή στο στόμα, πέρασε τούς δύσκολους και άτέλειωτους εκείνους μήνες χωρίς νά τού συμβεί τίποτα κακό, άν εξαιρέσει κανείς μιά μέρα πού γύρισε λαχανιασμένος και κάτωχρος στο σπίτι, όπου τόν φιλοξενούσαν, έπειδή στόν παρακάτω δρόμο παρά λίγο νά έπεφτε σ' ένα μπλόκο τών Γερμανών.

Οί Γερμανοί έφυγαν από τήν 'Αθήνα στις 12 'Οκτωβρίου. 'Η πόλη ξύπνησε παράξενα εκείνο τό πρωί, άνοιξε τά μάτια της και τεντώθηκε σάν νά ήθελε νά νιώσει τούς μύς της νά πάλλονται πάλι από ζωή. Δέν ήταν παρά τήν επόμενη μέρα πού τελικά όλοι ξεχύθηκαν έξω.

Στίς 18 'Οκτωβρίου τό πρωί, ημέρα Τετάρτη, αποβιβάσθηκε στόν Πειραιά ή ελληνική κυβέρνηση τού Γεωργίου Παπανδρέου, πού ταξίδεψε μέ τόν θρυλικό «'Αβέρωφ». Τά πλήθη βγήκαν και πάλι στούς δρόμους και μέσα σ' έναν άκράτητο ένθουσιασμό, ό πρωθυπουργός και ή κυβέρνηση άνέβηκαν στην 'Ακρόπολη νά ύψώσουν τήν ελληνική σημαία. 'Ακολούθησε δοξολογία στην 'Ακρόπολη κι έπειτα τό ύπουργικό συμβούλιο πήγε στην Πλατεία Συντάγματος, όπου ό Γ. Παπανδρέου ξεφώνησε τόν λόγο της 'Απελευθέρωσης.

Τότε ήταν πού άρχισαν νά φαίνονται οί «διαφοροποιήσεις» εκείνες, οί οποίες άργότερα — τόν Δεκέμβριο — εκδηλώθηκαν μέ μιά αίματηρή έμ-

φύλια σύγκρουση, τά βαθιά σημάδια της όποια ταλαιπωρούν ακόμα τόν ελληνικό λαό.

Όσο προχωρούσε ή όμιλία τού πρωθυπουργού, τόσο διακοπτόταν από συνθήματα, είτε από τή μία πλευρά, είτε από τήν άλλη. Κάποια στιγμή ακούστηκε και ή λέξη «Λαοκρατία!» κι εκείνος, μέ τή μοναδική του έτοιμότητα, αλλά και μέ πολιτική ευελιξία, θά μπορούσε νά παρατηρήσει κανείς, άπάντησε τό περιώνυμο: «Πιστεύομεν εις τήν Λαοκρατίαν! Καί ή Λαοκρατία δέν σημαίνει μόνον δικαίωμα ψήφου· σημαίνει επίσης δικαίωμα ζωής, δικαίωμα ευημερίας, δικαίωμα πολιτισμού...».

Στίς 5 Νοεμβρίου 1944, ό "Άγγλος στρατηγός Σκόμπυ άνέφερε στόν Γ. Παπανδρέου ότι οί Γερμανοί είχαν έγκαταλείψει έντελώς τήν 'Ελλάδα — άν εξαιρούσε κανείς μερικές φρουρές στά Δωδεκάνησα και στή Μήλο, καθώς και τήν ισχυρή γερμανική δύναμη πού είχε αποκλειστεί στην Κρήτη και πού δέν παραδόθηκε παρά μόνον τόν Μάιο τού 1945.

Στήν 'Αθήνα, όμως, και στόν Πειραιά και σέ άλλες περιοχές, είχαν άρχίσει ήδη νά διαφαίνονται οί συνθήκες πού όδήγησαν στόν «Δεκέμβρη».

Στίς 3 Δεκεμβρίου έγινε στην πρω-

τεύουσα τό μεγάλο εκείνο συλλαλητήριο, πού κατέληξε περίπου σέ μάχη. Ό Σαούλ Λεβή θέλησε κι εκείνος νά βγει στούς δρόμους:

«Δέν θά γυρίσεις τό μεσημέρι!», τόν ρώτησαν οί φίλοι πού τόν είχαν στο σπίτι τους.

«Θά πάω νά βρώ τούς δικούς μου», άπάντησε και τίποτα δέν τόν κρατούσε. «Δέν μπορώ πιά νά μείνω μέσα!», είπε.

Ό παλιός του λοχαγός στην 'Αλβανία τόν έψαχνε όλη τή νύχτα κι όλη τήν επόμενη μέρα και στο τέλος βρήκε τό πτώμα του κάπου στο νεκροτομείο. Και στην κηδεία του έκλαψε σάν μωρό παιδί, γιατί στ' αλήθεια ήταν άδικο αυτό πού είχε γίνει, δύο χρόνια νά κρύβεται και νά τόν πάρει έτσι μιά άδέσποτη σφαίρα κάπου γύρω στην 'Ομόνοια.

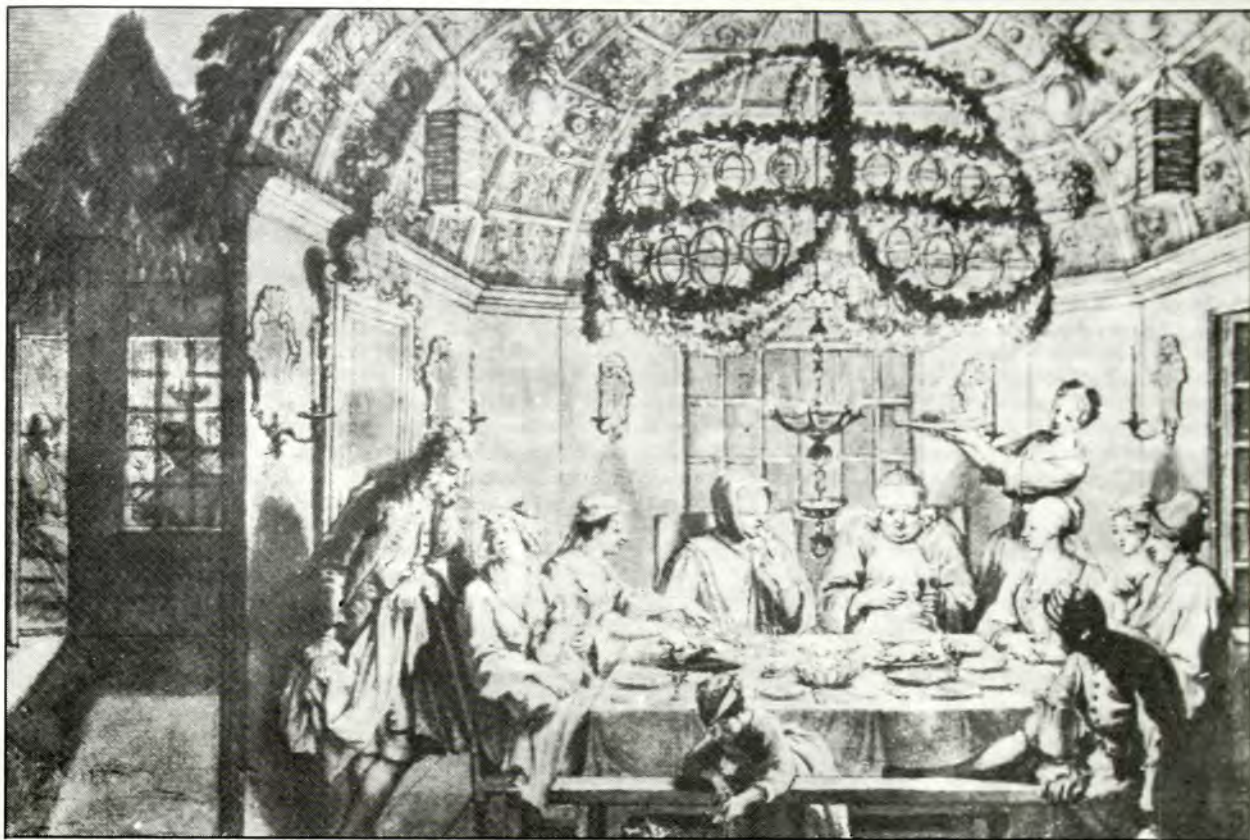
Είχαν πέσει πολλές άδέσποτες σφαίρες εκείνη τήν ημέρα, καθώς είχε άρχίσει νά διαγράφεται στόν ορίζοντα ό δύσκολος καιρός πού μερικούς μήνες άργότερα θά άρχιζε, γιά ν' άνοίξει πληγές πού ακόμα και σήμερα μοιάζουν άνοιχτές.

Αυτή είναι μιά ιστορία αληθινή, ακόμα κι άν τά όνόματα δέν είναι ακριβώς τά ίδια και δέν έχει καμιά σημασία πιά — μετά από σαράντα όλόκληρα χρόνια — μέ ποιών τό «μέρος» ήταν ό Σαούλ Λεβή και οί άνθρωποι πού τόν έκρυψαν στίς μέρες τής κατοχής. Καί δέν είναι καθόλου μιά «ήρωική» ιστορία. 'Αν έχει κάποια αξία, είναι ακριβώς γι' αυτό: έπειδή διπλα στούς επώνυμους ήρωισμούς, αλλά και στην επώνυμη καταισχύνη δεξιά και άριστερά (στήν κυριολεξία και μεταφορικά), ξετυλίχθηκαν χιλιάδες άνώνυμες περισσότερες ή λιγότερο τραγικές ιστορίες, πού χαρακτηρίσαν τīs μέρες εκείνες, κι από τīs όποιες αυτός ό λαός μοιάζει συχνά σάν νά μή διδάχθηκε τίποτα.

Άπό τήν άπελευθέρωση της 'Αθήνας 18.10.1944

Γεύμα στη Σουκά, έργο του Bernard Picart. Στο βάθος διακρίνεται μία πιο φτωχική Σουκά.

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

‘Η Σκηνοπηγία τῶν ‘Εβραίων

ΜΙΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΤΡΙΕΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Τρυφερό τό φθινόπωρο, χωρίς κρύο καί ψύχρες, μέ φωτεινό καί ζεστό ήλιο, μέ τή γαλάζια θάλασσα, χωρίς καυσαέρια καί περισσιους θορύβους, επέτρεπε στους χαροκόπους ‘Εβραίους τής γιορτής νά μένουν όλες τīs ημέρες τοῦ ἑορτασμοῦ — καί τīs νύχτες ἀκόμα — ἔξω στό ὑπαιθρο, κάτω ἀπό ἕνα σκηνικό πολύ γραφικό, ποιητικό καί ἀρκετά ρομαντικό. Στά καλαμένα τσαρντάκια, πού ἔστηναν στίς ταρατσες τῶν σπιτιῶν τους, στίς αὐλές καί στά μπαλκόνια καί γιά ἕνα ὀχταήμερο πρόσφερναν στους πολλούς καί περιέργους ἐπισκέπτες τους ἕνα θέαμα μοναδικό.

Οἱ ‘Εβραῖοι, πού θά γιόρταζαν τή «Σκηνοπηγία», ἐβδομάδες νωρίτερα ἀπό τή γιορτή φρόντιζαν νά προμηθευτοῦν τά καλάμια ἀπό τά γύρω χωριά. Ἀλλά καί οἱ χωριανοί γνώριζαν

τīs ημέρες πού χρειάζονταν τά καλάμια, καί μέ τά κάρα, τīs σοῦστες καί τά ὑποζύγια τους πλημύριζαν τήν ἀγορά τής Θεσσαλονίκης. Κι ἐβλεπες στίβες τά καλάμια στίς αὐλές τῶν σπιτιῶν τῶν ‘Εβραίων. Σέ λίγες μέρες κατόπι, πρίν ἀρχίσει ὁ ἑορτασμός, καταπιάνονταν ὅλοι τους μέ τό στήσιμο τοῦ σαρντακιῦ.

Καταλληλότερος, ἀλλά καί φανταχτερότερος χώρος γιά τά καλαμένα τσαρντάκια τῶν πανηγυριστῶν τής Σκηνοπηγίας ἦταν οἱ ταρατσες τῶν σπιτιῶν. Ὅσοι, ὅμως, δέν εἶχαν ταρατσες, ἔστηναν τό σαρντάκι τους στίς αὐλές κι ὅσοι δέν εἶχαν αὐλές, τότε σκέπαζαν μέ καλάμια κάποιο μπαλκόνι τοῦ σπιτιοῦ.

Δέν ἐννοοῦσαν νά γιορτάσουν Σκηνοπηγία χωρίς νά βρεθοῦν κάτω ἀπό ἕνα καλαμένιο σκέπαστρο. Ὅ-

πως ἐμεῖς δέν ἐννοοῦμε Πάσχα χωρίς κόκκινο ἀβγό, ἔτσι καί οἱ ‘Εβραῖοι τής παλιᾶς Θεσσαλονίκης δέν καταλάβαιναν Σκηνοπηγία χωρίς καλάμια. Κι ὄχι μόνο ὁ ἀπλός λαός, ἀλλά καί οἱ πλούσιοι ‘Εβραῖοι, ἔμποροι καί ἐπιστήμονες πού εἶχαν προσωπική ἐπικοινωνία μέ τήν Εὐρώπη, δέν παρέλειπαν τό ἔθιμο.

Τί θέαμα. Τί ὁμορφιά. Οἱ μεγάλες βεράντες στίς ἐπαυλεις τής ὁδοῦ Βασιλέως Γεωργίου καί Βασιλίσσης Ὁλγας στολισμένες μέ τά καλαμένα τσαρντάκια, μέ τά λουλουζία καί τά φῶτα, ὅλες τīs ημέρες τοῦ ἑορτασμοῦ φάνταζαν παραμυθένιες. Καί δέν ἦταν μόνο ἡ συνοικία τῶν πλουσιῶν ἐπαύλεων πού παρουσίαζε τούτη τή μαγευτική εἰκόνα, τούτο τό ἐντονο ἑορταστικό χρῶμα, ἀλλά καί οἱ ἄλλες πυκνοκατοικημένες ἑβραϊκές

Ἡ Σκηνοπηγία τῶν Ἑβραίων

συνοικίες, καθώς καί ὁλόκληρη ἡ Θεσσαλονίκη, γιατί οἱ Ἑβραῖοι ἦταν διάσπαρτοι καί στίς ἄλλες συνοικίες τῆς πόλης.

Οἱ Ἑβραῖες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μέ τίς χαρακτηριστικές «κόφιες» καί οἱ Ἑβραῖοι μέ τούς τζιουμπέδες τους συμπλήρωναν τή φαντασμαγορία τῆς γιορτῆς. Ἀλλά τήν πιο χαρακτηριστική εἰκόνα, τήν πιο γραφική, παρουσίαζε ὁ δεύτερος Μῶλος. Ὁ παράλληλος δρόμος ἀπό τό Λευκό Πύργο μέχρι τήν πλατεία Ἐλευθερίας. Σήμερα δέν ὑπάρχει. Ἀντ' αὐτοῦ ἐγινε λίγο πιο πάνω ἀπό τόν δεύτερο Μῶλο ἡ σημερινή ὁδός Μητροπόλεως.

Στό ἑορταστικό ὀχταήμερο τῆς Σκηνοπηγιάς συμπεριλαμβάνονταν καί Σάββατο. Τό Σάββατο, λοιπόν, ἐκεῖνο ἡ θρησκευτική τελετή τῆς γιορτῆς πού γινόταν στίς διάφορες συνα-

γωγές, ἦταν πολύ ἐνδιαφέρουσα. Μετά τήν ἐπίσημη τελετή τῆς ἡμέρας, οἱ ἱερεῖς διάβαζαν τήν πεντάτευχο γιά νά ἀρχίσει καί πάλι ἡ ἀνάγνωση γιά τό νέο ἔτος, ἀρχίζοντας ἀπό τή Γένεση.

Τρεῖς στή συνέχεια εἶναι οἱ μεγάλες γιορτές τῶν Ἑβραίων. Ἡ Πρωτοχρονιά, ἡ μεγάλη συνγῶμη — καί ἡ Σκηνοπηγία. Σέ κάθε συναγωγή ὀρίζονταν δύο «Νυμφῖοι» τῆς Βίβλου, ὁ ἕνας γιά τήν παλιά πεντάτευχο κι ὁ ἄλλος γιά τή νέα, τοῦ καινούργιου χρόνου. Ἡ τιμή γιά τούς «νυμφίους» ἦταν κάτι τό πολύ σπουδαῖο καί μεγάλο. Ὁ διορισμός αὐτῶν τῶν ἐκλεκτῶν τῆς ἐκκλησίας ἀναγγέλλονταν μέ ὕμνους, ἐνῶ τό ἐκκλησίασμα τῆς συναγωγῆς τούς ἔρραине μέ κουφέτα.

Τόσο σημαντικό θεωροῦνταν τό ἀξίωμα αὐτό, πού κρατοῦσε ἕνα ὁλό-

κληρο χρόνο καί καθ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ χρόνου οἱ «νυμφῖοι» δέχονταν συγχαρητήριους ἐπισκέψεις στά σπίτια τους, προσφέροντας στούς ἐπισκέπτες τους κουφέτα, γλυκά καί ποτά λές καί ἐπρόκειτο γιά κανονικό γάμο.

Ἀνάμεσα στούς πολλούς ἐπισκέπτες τους ἦταν καί χριστιανοί, ἀλλά καί Τούρκοι. Ἐπισκέπτονταν τά ἑορτάζοντα σπίτια τῶν νυμφίων, ἀλλά καί τῶν ἄλλων Ἑβραίων πού γιόρταζαν τή Σκηνοπηγία.

Μέ τήν ἀπελευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης, ἄλλαξαν οἱ κοινωνικές συνθήκες, ἀκολούθησαν μεγάλα ἱστορικά γεγονότα, ἄλλαξε ὁψη καί ἡ πόλη τοῦ Θερμαϊκοῦ καί πολλά ἀπό τά γραφικά ἐκεῖνα ἔθιμα ἔμειναν ἀνάμνηση ἢ καί... ξεχάστηκαν!

Ἴφιγένεια Διδασκάλου

(Ἀπό τή «Μακεδονία», 9.10.1987)

Χαρακτηριστική εἰκόνα τῆς Ἰσραηλινῆς ἀγοράς, παραμονή τοῦ Σουκότ.

Τό Εύρωκοινοβούλιο γιά τά θέματα του ρατσισμού - φασισμού καί του σιωνισμού

Σημαντικές αποφάσεις

Σε δύο πρόσφατες συνεδριάσεις του, τό Εύρωπαϊκό Κοινοβούλιο ασχολήθηκε μέ τά σημαντικά θέματα των δηλώσεων Λέ Πέν γιά τό ρατσισμό - φασισμό, καθώς καί μέ τόν σιωνισμό. Οι σχετικές αποφάσεις του, πού έχουν μιά γενικότερη σημασία, είναι οι παρακάτω:

Εύρωκοινοβούλιο: Συνεδρίαση τής Τετάρτης 16.9.87

Υπό τήν προεδρία του λόρδου Plumb.

Δηλώσεις του κ. προέδρου επί του ρατσισμού - φασισμού καί τής ξενοφοβίας:

Αφού υπενθύμισε τίς παρεμβάσεις τής προηγούμενης ημέρας (σημείο 1 των Πρακτικών), πού προεκλήθησαν εξαιτίας δηλώσεων πού έγιναν έξω από τό Κοινοβούλιο από τόν κ. Λέ Πέν, στό θέμα των φρικαλεοτήτων πού διαπράχθηκαν από τό ναζιστικό καθεστώς, παρεμβάσεις πού ιδιαιτέρως συνεκίνησαν τό διευρυμένο Γραφείο, ο κ. πρόεδρος αναγγέλλει ότι τό Γραφείο τόν επίφορτισε νά κάνει σήμερα τό πρωί μιά δήλωση επί του θέματος στήν Όλομέλεια.

Σ' αὐτή τή δήλωση, ο κ. πρόεδρος ἐπαναλαμβάνει τήν αντίθεση τής ολότητας του Κοινοβουλίου σέ κάθε μορφή ρατσισμού, φασισμού καί ξενοφοβίας, αναφερόμενος ι-

Τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο ἐκφράζει τόν ἀποτροπιασμό του γιά τίς δηλώσεις Λεπέν

Τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο Ἑλλάδος ἐκφράζει ἀποτροπιασμό γιά τίς δηλώσεις του ἡγέτη τής Γαλλικῆς ἀκροδεξιᾶς Λεπέν, σχετικά μέ τά ἐγκλήματα τών Ναζί σέ βάρος τών Ἑβραίων. Ἡ καταδίκη τών δηλώσεων του Λεπέν ἀπό τό Εύρωκοινοβούλιο καί σύσσωμη τή γαλλική πολιτική ἡγεσία ἀποδεικνύει τήν ἠθική γύμνια του.

Παράλληλα, ὅμως, ἡ στάση του Λεπέν δείχνει ὅτι οἱ νοσταλγοί του φασισμού σηκώνουν καί πάλι κεφάλι, στηριζόμενοι στήν ἀνοχή τής παγκόσμιας κοινότητας. Αὐτή ἡ ἀνοχή καί ἡ ἀπόκρυψη ἀπό τίς νέες γενιές τών τρομερῶν ἐγκλημάτων του ναζισμού σέ βάρος ἐθνικῶν καί θρησκευτικῶν μειονοτήτων, πρέπει νά ἀποτελέσει σημεῖο κοινού προβληματισμοῦ καί ἀντιμετωπίσεως.

δίως στό πόρισμα τής ἐπιτροπῆς ἐρεύνης ἐπί τής αὐξήσεως του φασισμού καί του ρατσισμού στήν Εὐρώπη καί στή δήλωση Εὐρυγένης του Ἰουνίου 1986.

Σημείωση: Ὁ Εὐρυγένης εἶναι

ὁ ἀείμνηστος καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Δ. Εὐρυγένης, εὐρωβουλευτής τής Ν.Δ., πού εἶχε ὑποβάλει ἐκθεση περί φασισμού - ρατσισμού κ.λπ.

Εύρωκοινοβούλιο: Συνεδρίαση τής Πέμπτης 17.9.87

Ἐπί τής ὑπ' ἀριθμ. 3379 ἀποφάσεως του ΟΗΕ περί Σιωνισμού

Τό Εύρωκοινοβούλιο:

Α) Σημειώνον ότι ἡ ἀπόφαση 3379 - 30 τής Γενικῆς Συνελεύσεως του ΟΗΕ, τιτλοφορούμενη «Ἐξάλειψις ὅλων τών μορφῶν τών φυλετικῶν διακρίσεων», πού θεωρεῖ ὅτι ὁ σιωνισμός εἶναι μορφή ρατσισμού καί φυλετικῶν διακρίσεων, δέν ἐγίνε δεκτὴ τόν Νοέμβριο 1975 ἐκ μέρους τών ἐννέα κρατῶν - μελῶν τής Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος.

Β) Ἐκτιμώντας ὅτι: ἔκτοτε τά κράτη - μέλη τής Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος ἔχουν σταθερῶς ἀναιρέσει ἀπό τίς παρεμβάσεις τους, ἀτομικές ἢ ὁμαδικές, αὐτόν τόν χαρακτηρισμό, πού θεωροῦν ἀπαράδεκτο:

1. Εἶναι πεπεισμένο ὅτι ὁ σιωνισμός δέν μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ὡς ρατσισμός.

2. Θεωρεῖ ἀπαράδεκτη τήν ἀπόφαση 3379 - 30 τής Γενικῆς Συνέλευσης του ΟΗΕ.

3. Ζητᾷ ἀπό τοὺς ὑπουργοὺς Ἑξωτερικῶν νά ἐπαναλάβουν κατὰ τήν προσεχῆ Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, τήν ἀντίθεσή τους

πρός τήν ἀρχή τής ἀποφάσεως 3379 - 30, ἡ ὁποία δέν μπορεῖ παρά νά αὐξήσει τήν ἀσυμφωνία τών λαῶν τής Μέσης Ἀνατολῆς, καλουμένων ὅλων νά ζήσουν ὡς ἴσοι, σέ σχέσεις ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καί καλῆς γειτονίας.

4. Καλεῖ, ἐξάλλου, τοὺς ὑπουργοὺς Ἑξωτερικῶν νά υπενθυμίσουν σέ ὅλες τίς διεθνεῖς περιοχές αὐτές τίς βασικές ἀρχές, νά ἐμείνουν στή δέσμευσή τους ἐναντίον ὅλων τών φυλετικῶν διακρίσεων καί νά προστατεύσουν ταυτόχρονα τό ἀναπαλλοτρίωτο δικαίωμα ὅλων τών λαῶν στήν αὐτοδιάθεση καί στό νόμιμο ἰδεώδες νά ζήσουν σέ συνόρα ἀσφαλῆ καί διεθνῶς ἀναγνωρισμένα.

5. Ἐπιφορτίζει τόν πρόεδρό της νά διαβιβάζει τήν παρούσα ἀπόφαση στοὺς ὑπουργοὺς Ἑξωτερικῶν, πού συναντῶνται στά πλαίσια τής πολιτικῆς συνεργασίας, στήν Ἐπιτροπὴ (Commission) καί στή Γενικὴ Γραμματεία του ΟΗΕ.

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)